

РУСИН

Нова русиньска авторка Петра Семанцёва в році 2013 выдала свою першу книжку *Россыпаны рядкы*

Великов стратов про розвой русиньского языка є недавна смерть америцького лінгвісты проф. Др. Стефана Пю

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXIV, č. 1 / 2014

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

• 11. фебруара 2014 у Высокошкольскім ареалі Пряшівской універзیتی (ПУ) на ул. 17. новембра ч. 1 в Пряшові ся одбыв 2. річник Дня отвореных дверей. Є то акція пропагачного характеру, яку ПУ організує в часі, коли тогорічны абсолвенты середніх школ вирішують о своїй далшій перспективі і выбирают собі універзиту, на котрій будуть штудовати. До той акції цілоуніверзітного характеру ся запоює тыж Інштітут русиньского языка і културы ПУ. Того року інштітут репрезентовали ёго робітници ведно зо штудентами, котры штудують русиньскый язык і літературу на ПУ, окрем іншых: (зверьху зліва) М. Голубкова, З. Цітрякова, (долов справа) П. Міхловічова.

Фоткы: Я. Сташкова і З. Цітрякова

Бк. Зденка ЦІТРЯКОВА, студентка ФГПН ПУ, 2. річника
магістерського програму студій русинський язык і література
– вытварне уменя

День отворерных дверей на Пряшівській універзіті

11. фебруара 2014 ся на Пряшівській універзіті одбыв другый річ-
ник цілоуніверзітної акції *День отвореных дверей*, до котрой ся
запоїв таксамо Інштїтут русинського языка і культуры ПУ. Ёго робіт-
ници і студенты на нїм презентовали три акредітованы штудійны
програмы русинський язык і література, проекты і выслідки на-
учной работы ІРЯК ПУ.

В тот день універзіту навщівило доста много студентів середніх
школ, котры ся пришли поінформовати на можности штудій в общім,
ці конкретно на допереду выбраны програмы, і найти одповіді на
вопросы, котры їх інтересовали.

Коло пропагачного станку ІРЯК ПУ студенты русиністікы ведно з
учительков ПгДр. Кветославов Копоровов, ПгД., молодым людем з ін-
тересом штудовати на ПУ представлєвали обсяг програму учительство
русинського языка і літературы, акредітованого в бакаларській і магіс-
терській формі штудій, котрый на ПУ мож штудовати в комбінації з 22
іншыма штудійныма програмами – на трех факултах і єднім іунштїтуті
ПУ. Приблизыли діятельство ІРЯК ПУ, проекты і акції, реалізованы ро-
бітниками інштїтуту, як і планы і цілі інштїтуту до будучности. Так-
само указали можности далшого, третєго ступня високошкольских
штудій – на єдиній на світі акредітованій докторській формі штудій
русиністікы, як і перспектївы уплатнїня студентів у практичнім жывоті.

На понуку штудій Пряшівской універзіты ся пришли попозерати і
школьскы порадецєве, котры при окремых станках ся снажили позбе-
рати штонайвеце інформацій, жебы їх дале спосередковали студен-
там своїх школ і помогли їм выбрати собі будучу професію.

В рамках своєї презентації ІРЯК ПУ приготовив выставку русинь-
скоязычных книжных і періодічных выдань. Добру атмосферу міджі
молодыма людми зміцнєвав культурный програм успішных умелецьких
коллективів ПУ, котры выступали поблиз станку ІРЯК ПУ.

Якраз такы акції, де ся прямо мож контактовати з людми, дають прос-
тор на саморефлексію і наслідне спосередкованя інформацій, о котры є
інтерес, а може і на новы іншпірації – од других катедер. Надїяме ся, же
День отвореных дверей на ПУ сповнив ціль, котрый мав, і в далшій ака-
демїчній році увидить універзіта, а в нашім припадї першорядо Інштї-
тут русинського языка і культуры, позїтивны выслідки з той події.

Одбыли ся сходины Сполку русиньских писателїв Словеньска

Каждорічно зачатком нового року председа Сполку русиньских пи-
сателїв Словеньска скликує річну громаду. Того року Кветослава Ко-
порова, председкыня СРПС, членів організації скликала до Пряшова
на 12. фебруара 2014.

Громада од зачатку мала святочный характер, што детерміновала
участь на акції трех юбілантів – Марії Гіровой зо Снины, Штефана
Смолея з Міджілаборець і Миколая Ксеняка з Ружомберку – яким
председкыня заградувала і зажелала новы творчі успіхы. Наслідова-
ло оцінїня минулорічної работы. Кветослава Копорова веде СРПС уж
другый волебный період, зато ай минулорічна членська громада (по

Обсяг

Бк. Зденка ЦІТРЯКОВА: День отвореных дверей на Пряшівській універзіті	1
Одбыли ся сходины Сполку русиньских писателїв Сло- веньска	1 – 2
Марія ШУРКАЛОВА: 25. се- мінар карпаторусиністікы – на літературну тему	2 – 3
Мгр. Петро МЕДВІДЬ: Три- зуб до хырбета	3 – 4
ПгДр. Кветослава КОПО- РОВА, ПгД.: Міджіязыкова омонімія в славянських языках	4 – 7
Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: Иван Кізак и проблема оці- нения еволюції карпатору- синської літературы	8 – 13
Проф. Др. Павел Роберт МАГОЧІЙ: На памятку Сте- фана Пю	14 – 15
Доц. ПгДр. Андрій АНТО- НЯК, к. н.: Статочный сын Русинів	15 – 18
Оцінїня часопису Русинь- ский світ	18
ПгДр. Івана СЛИВКОВА, ПгД.: Фрагмент жывота	19 – 21
Поетічны рефлексії Мико- лая Ксеняка на Дом без світла Валерія Купкы	21 – 24

1/2014
РУСИН

ей знову зволіни до функції председкні і штатутаря) одголосовала зміну в двох пунктах Станов, з котрых еден ся дотыкав вольбы нового председы.

В Становах была тот вольба лімітована на час два волебны періоды (двараз по три роки), потім уж старый председа не міг знова кандідовати на функцію. Членьска громада на пропозицію Рады Сполку того условіе зрушила, то значіть, же председа може кандідовати ай по уплынутю шестёх років (двох волебных періодів у функції).

„Тота зміна не буде порушінём демократичного прінціпу, бо в конечнім дослідку председу може, але ай не мусить членьска громада потвердити, кідь з ёго роботов не буде спокійна, на другім боці, кідь бы не было нового кандідата по уплынутю двох волебных періодів, старый бы не міг дале Сполук вести. В каждім припадї укаже час, ці по уплынутю другого волебного періоду буде приправлений вести Сполук новый председа. Была бы ем рада, кідь бы новый председа був з рядів молодой генерації,“ – сконштатовала председкня К. Копорова і додала, же тот пункт, як ай зрушіня повинности платити членьске кінцём рока 2013, ся подарило завести до Станов їх потверджінём на Міністерстві ввнутри СР. Далшым пунктом оцінёваня были проекты СРПС, де К. Копорова сконштатовала, же книжны проекты за минулый рік были успішно завершены (хоць з лімітованым фінанціям то не было легке діло), чого доказом суть новы публікації, котры вышли кінцём рока. Высловила успокоїня над тым, же ся подарило выдати і дебюту публікацію молодой авторкы, абсолвенткы учительского штудійного програму русиньскый язык і література в комбінації з географіов – **Мгр. Петры Семанцёвой** з Чертіжно-го, котра в сучасности є выховательков у Братіславі.

Сполук русиньских писателів подав на рік 2014

три новы проекты, з котрых еден є виданя книжки поезії про діти молодого автора **Петра Ялча** з Міджілаборець. Петро Ялч є таксамо надійный молодой автор, котрый до того часу публіковав свої віршы лем спорадично в русиньских періодіках. Далшов приправлєванов книжков з назвов **Русиньскый новинарь** автор **Владимір Ільковіч** хоче представити на основі богатого фактографічного матеріалу свого отця – Алексея Ільковіча, вызначну особность жывота Русинів періоду перед другов світовов войнов і тісно по ній, коли ёго отець в релатівно молодім віці загинув.

Третім проектом є поетічна збірка авторкы **Кветы Мороховічовой-Цвик**, котра бы была уж ей другов збірок інтімной поезії (першу выдала в році 2010), а третёв книжков, котру написала по русиньскы (друга – гаданкы про найменшых вышла в році 2011).

На сходиных были до СРПС прияты і дві новы членкы: **Бк. Зденка Цітрякова** з Колоніці, котра ся стала ілюстраторков двох выданных книжок (Юрка Харитуна: *Мої незабудкы* і Петры Семанцёвой: *Россыпаны рядкы*). Другов членков є **Інж. Людміла Шандалова** зо Свідника, котра выдала свою першу книжку поезії про найменшых з назвов: *Pod'te d'ity, što vam povim...*

Сходины были завершены презентаціов і автографіадов найновшых выдань Сполку русиньских писателів (авторів М. Ксеняка, Ю. Харитуна, П. Семанцёвой), як і выдань Академії русиньской културы в СР авторів **Осифа Кудзея** *Сміх через слызы* і **Штефана Смолея** *Бурі над Бескидами*. Суть то видавателі, котры ся регуларно намагають дослідно дотримовати правописну норму і будеме ся надїяти, же тот факт буде релевантний при схвалєваню тогорічных проектів Урядом влады СР, котрый виданя публікацій в русиньскім языку підпорує в рамках програму Култура народностных меншын.

-кк-

Марія ШУРКАЛОВА, штудентка 3. річника ФФ ПУ, комбінації русиньскый язык і література – словеньскый язык і література

25. семінар карпаторусиністікы – на літературну тему

12. фебруара 2014 в засідалні Ректорату Пряшівской універзіты ся одбыв **25. Научный семінар карпаторусиністікы**, котрый був першым в тім році. Організатор – **Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові** в сполупраці зо **Сполком русиньских писателів Словеньска і Академіов русиньской културы в СР** вирішив присвятити го літературній темі. Головным імпульзом на таке рішіня був факт, же кінцём рока высшеспомянуты організації выдали дакілько новых публікацій красной літературы, котры собі заслужать позорность. Тему **Поетічна збірка Юрка Харитуна Мої незабудкы – очами читателя** представив літературный теоретік і критік **доц. ПгДр. Андрій Антоњак, к. н.**, котрый є і високошкольскым учітелём і научным робітником Інштїтуту русиньского языка і културы ПУ.

тор – текст – читатель, де ся заміряв праві на читателя. З даной точки зору оцінив поетичный потенціал Юрка Харитуна і ёго іновативность, выбочіня зо штруктуры русиньских писателів, котре робить Юрка Харитуна неповторным. Ёго поезію характеризував як нелегке читаня. Сконштатовав, же „автор не повів своїма віршами іщі послідне слово“. Тексты представив з погляду читателя, котрый ся замірює на емоціональне читаня, на зажитки з прочітаного, але ай на читателя, котрый дослідно приймає і логічны постуپی в стихах Ю. Харитуна. А. Антоняк представив позітивны сторінки той поезії, но аналізував і ей недостатки, котры позорный читатель може в збірці збачіти. В многих припадах были позначки адекватны, но про обычайного чоловіка, читателя, не літературного критіка або теоретіка, може много не значать, бо векшына з читателів собі бере до руки поезію і читать ю про релакс і потішіня души, а то вшытко в поезії Ю. Харитуна не абсентує, наспак, автор сыпле красны емоції повныма пригорщами. Можеме там найти пересвідчівно поданы чутя і думкы, котры нам Юрко Харитун через лірічний субект

приносить. Интересным збогачінём семінара був факт, же А. Антоняк конфронтывав автора збірки з вопросами, котры му уж перед пару місяцями послав і просив го на них одповісти. А то было красным завершінём темы, зато же сам автор, поет, одповідав так, як є ёго сердцю найблизше – у віршах, котры потішыли каждого участика семінара. І таким способом вказав майстровство свого поетичного слова. В діскузії участници оцінили выступліня доцента Антоняка, але передовшыткым автора поезії Ю. Харитуна, і розповідали о своїх почутках з читаня ёго поезії.

По лекції і діскузії уж традичні наслідовала презентація найновшых публікацій із области карпаторусиністики і презентація книг русиньских авторів, котра была споєна з автограміядов самотных авторів, з котрых бы требало спомянути головно молоду авторку, абсолвентку штудійного програму русиньский язык і література **Петру Семанцёву**, котра є надієв же літературна творчость Русинів не заникать, наспак, буде ся дале розвивати.

Мгр. Петро МЕДВІДЬ, Пряшів

Тризуб до хырбета

Русиньска філологія і русиністика мала до минулого року заступліня на універзітах в штирєх державах: в Сербії, Польщі, на Словакії і в Мадярьску. Нажаль, наслідком персоналных змін і негативной фінанчнй ситуації в Нїредьгазьській высшій школі в Мадярьску, русиньска філологія є там уж лем минулостєв. Катедру ся не подарило захранити, хоць її захрану жадали офіціалнов путєв, т. є. писмом, адресованым найвысшым компетентным урядам Мадярьска, америцькы Русины. Не помогло. Якраз зато остатні новости, котры приходять до нас із Польщі, ня немило удивляють і вопросом є, ці ся не рухтує далша жертва – т. є. загашіня далшого европского універзітного центра, заміряного на навчаня русиньского языка?!

Кідь собі можуть в дачім Русины на Словакії і в Польщі подати руки, пак в тім, же народностны організації, котры здружують жытелів на основі даякого штатуту і котрых собі зарань можу засновати десять а на другый тыждень іщі пять лем зато, же подля назвы і штатуту мають до діла з Русинами/Лемками, – чують якась „право“ оцінівати, або докінця диктовати, што і як нашы універзітны центры бы мали робити! Розділ є лем в тім, же покля на Словакії таке чутя має переважно лем една організація, в Польщі подля послідніх інформацій то має быти цілково девять організацій! Так то ходем твердить пан Стефан Гладик, котрый з тым выступив 19. децембра 2013 на міністерстві у Варшаві. О чім то властно говориме?

Гладик, сам із проукраїнської організації „Об’єднання лемків“, котра сама хоснує в писемнім прояві український язык, бо то істо ганьба писати „говіркою“, мав на сполочній комісії міністерства прояв, обсягом котрого, якбач, не было ніч інше, лем сперти підпору державы русиньскій філології в Кракові, котру веде доц. Др. Олена Дуць-Файфер. Подля ёго слов, є то погляд 9-єх лемківских організацій, причім конкретны назвы організацій в записі, котрый ем слухав, ся не уводять. Ту приходиме к першому трагікомічному пункту. Гладик конштатує, же основаня той філології беруть як визначне і добре діло, але не суть согласны з тым, як „філологія діє“. З оглядом на то, же ёго організація хоснує український язык, на розум мі приходить лем єдно: якбач, бы діяла добрі, кібы то была філологія, котра бы учіла лем „діалект“, не літературный язык. Але подьме к причінам Гладикового неспокою, з котрых, самособов, обвинює Олену Дуць-Файфер.

Першов є то, же філологію штудує мало Лемків, і суть там люде, котры суть Поляци. То є Гладиків „eric fail“ чісло єден. По перше, універзіта не є центром регрутації. Школа – то не война! Повинностєв робітників філології предсі не може быти ходити по Польщі і за жолд глядати і примушовати Лемків підписати ся на рокы штудій і вірности. Кідь є мало Лемків, є то в першій ряді образ о тім, яким важным є про них то, жебы штудовали русиньский язык. Тото саме мож відіти і на Словакії. А факт, же русиньску філологію штуду-

ють Поляци, то предсі не є на критику той філології, але скоріше ей плюсом і нас мало бы тішати, же і Нерусини-Нелемки мають інтерес о наш материнський язык, а што є важне, много раз овелё векшый як наши люде! Навыше, 9 організацій бы собі мало усвідомити, же філологія на універзиті не є VIP клубом про выволений народ, але є то часть державной універзиты, де може штудовати каждый, хто проявить інтерес і сповнить становлены условия. Поступати фашистичным способом типу „нежыдівський склеп“ – в сучасности є неприпусте. Але кібы сьме хотіли поступати таким способом, но *garde* бы ся обернуло, то ці бы ся нам любило, же подля той теорії Русини бы не могли штудовати польску ці словацьку філологію, але лем русиньску? Якбач ні. Также, без пардону – є то дебата о нічим! У нас таксамо штудують Словаци, і мы ся з того тішима, бо тот факт, окрема іншого, розумиме і як престиж, і як путь на зближовая людей розлічных народностей і култур.

Пан Гладик, кідь ем добрі порозумів, мав проблем і з тым, же на одділню лемківской філології бы мали робити лем Русини-Лемки. К тому веце писати не буду, бо знова ся можеме вернути к тому, што ем написав выше. Кто робить в такій інституції, то є вопросом ёго одборной здатности і сповніня условий, котры становлює високошкольський закон, а не 9 організацій! Днесь ся доктораты ани професуры не уділюють за членство в партії! На то треба штось робити і быти у своїм одборі майстром. Як буде таких Лемків велё, істо їх потім буде повна

лемківська філологія, а може поступно вычеряють Олену Дуць-Файфер. Кібы хотів пан Гладик знати, і в нашім інштитуті роблять Словаци. І в минулости, і в сучасности были і суть гарантами наших штудійных програмів, і мы сьме їм зато вдячны, бо інакше тоты програмы бы не могли быти акредітованы.

Послідню причіну, котру спомяну, є проблем пана Гладика, кідь конштатує, же він властно не має ніч проти того, же Поляци штудують, але же пак не роблять серед Лемків. Докінця ани Лемки не роблять серед Лемків. Нажаль, така є много раз реаліта. І в нас. Лемже, то ся знова вернеме до того, же люде на штудії суть прияты на основі сповніня условий і їх штудійных резултатів. Ці штуденты будуть по штудіях робити то, што выштудовали, знають, якбач, лем на катедрі ворожіня. На інших то не може знати ніхто. Ани Олена Дуць-Файфер. Навыше, днесь є цалком нормалне, же чоловік наконець скінчить коло дачого іншого, як выштудовав. Пана Гладик, прикладом ем і я.

Писати і аргументовати бы ся дало велё. Але то даремне. В основных пунктах, котры 9 організацій дало, є їх аргументація така слаба, же ей мож затопити у фінджі чаю. Організації бы мали робити роботу, на котру были заснованы. А не мішати ся до професіональных інституцій, котры мають свої задачі од державы, не од народа і організацій. І так цілу ситуацію, котру выкликав представитель „Об'єднання лемків“ зо своїма споєнцями, не беру нияк інакш, як синё-жовтый тризуб до хырбета лемківской філології. Із того мі є плано.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інштитут русиньского языка і културы Пряшівской універзиты в Пряшові

МІДЖІЯЗЫКОВА ОМОНІМІЯ В СЛАВЯНСЬКІХ ЯЗЫКАХ (РУСИНЬСКО-СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛЕКСИКАЛЬНІ ПАРАЛЕЛИ)

Русиньський языковий простор ся находить на стыку двох славянських ареалів – выходославянського і западославянського. Найближшый выходославянський язык, з котрым приходить до контакту є український, найближшым западославянським контактним языком є словацький, часточно польський язык. Русиньський нормативний язык був лінгвістами зачленений подля характерістичных знаків до выходной группы славянських языків, но має, як язык западо- і выходославянського языкового пограніча і дакотры характерны знаки западного славянського ареалу. Языкова інтерференція контактних языків є ту слідна у вшитких языковых ровинах, хоць найвеце в лексікальній, котра є найдинамічнішою з погляду культурно-сполоченьского розвитку, до нёй ай найлегше проникають чужі языковы впливы.

¹ В нашій аналізі ся сконцентруеме праві на лексікальну ровину і міджіязыкову

інтерференцію в рамках омонімії в русиньско-словацько-українським языковим контексті. Будеме ся занимати міджіязыковим інтерференціям двох найближшых языковых сусідів русиньского нормативного языка, а то із западной группы славянських языків словацького,² а з выходной группы українського списовного языка. Уведеме конкретны приклады міджіязыковых омонімів, несправне вытлумачіня котрых може спричинити недорозуміня в комунакації міджі носителями трёх порівнованих славянських языків. В тых інтенціях попрубуеме найти єдну з можных одповідей на вопрос, чога Русини на Словакії не были охотны прияти український списовний язык за свій материнський, хоць з формального боку (з боку характерістики языковых знаків на уровни фонетичной і морфологічної ровины, як і з боку хоснованя подля традиції графічного сістему – азбуки в русиньським языку) український язык є ку русиньскому найближше. Якраз українсько-словацька і ру-

синьско-українська омонімія є єдним з добрих прикладів, як з погляду вживання мови Русинів в практичному житті можна було частково приблизити до висвітлення того соціолінгвістичного питання.

Визначення термінів і методика роботи

Міждіязикову інтерференцію лінгвістика розумить як взаємний вплив територіально і родово близьких мов або і мови мов.

Омонімія – виникає: 1. Буди в межах того самої мови, або: 2. Коекзистенційно (формально з'єднані) домашнього і чужого перевзятого слова³. Набуває інтересу другий випадок – **міждіязикова омонімія**, або (формально з'єднані) домашнього слова і чужого слова, хоча „чуже“ слово в нашому випадку буде слово, хосноване в трьох, або мінімально двох як територіально, так і з лінгвістичного погляду близьких мов. Зміряємося на лексему, котра в єдиному, або скоро єдиному звуковому подоби, але не все в графічному, бо суть тут два графічні системи – азбука (руський і український мови) і латинка (словацький мови) є хоснована в русинському, українському і словацькому мови і на ній тлумачення в конкретному тексті з єдиного до другого (випадково третнього) мови. Вкажемо на деякі приклади того, як русинський мови функціонує між двома близькими слов'янськими мовами – українським і словацьким і яким світом на нього обидва впливають в лексикальній рівнині (в області омонімії), котра вона вважає за найменше стабільну відносно проникання до мови чужих мовних впливів.

Міждіязикова омонімія в перекладах. Омонімія між єдиними частинами мови. Міждіязикова омонімія з погляду різних частей мови.

Омонімія має пряме відношення до мови, то значить, вона негладко поужиття омонімії може заперічити двоїзмисельність. Быває то главно в випадках родово близьких мов. Деколи маємо представу, вона родово близький мови нам не робить ніяких проблем з його порозумінням, но якраз міждіязикові омонімії суть, так би повісти неістово зонувати на справне порозуміння і тлумачення тексту. Розаналізуємо пару конкретних прикладів словенсько-українських і русинсько-українських омоніміїв і укажемо можливість їх аплікації в синтаксичних конструкціях в трьох уведжених мови.

Галуза/haluz/галузь

Словенській лексемі *haluz*⁴ відповідає українське *гілка* (Попель, с. 79), а русинське *конарь*, *галуза* (Русинська лексіка, с. 42). Но і український мови має слово *галузь* (Попель, с. 77), причім його семантичне значення відповідає словенському *oblast'*, і русинському *область*, напр.: *область поужиття* (Попель, с. 77). На другім боці, український мови теж має

лексему *область*, но вона вона розумить як географічний термін: *Київська область*, *Печеринська область*... (Попель, с. 264). То значить, русинському мови є близька семантика лексеми *галуза*⁵ в такому значенні, як має словацький мови. Як видно, обидві лексеми мають різні значення, але в єдиному (або скоро єдиному) звуковому подоби вона хоснують у вшитких трьох порівняваних мови, причім омонімії суть все лем в двох мови: русинсько-українська омонімія *галуза/галузь* і українсько-словацька омонімія *галузь/haluz*. Уведемо приклад поужиття лексеми-омонімії *галуза/haluz/галузь* в мови у вшитких трьох мови: *Під ноги вона заплела галуза (русинь.)*. *Pod nohy sa mi zaplietla haluz (сл.)*. *Ця була єдина галузь, яка охоплювала весь його потенціал (укр.)*.

Чоловік/človek/чоловік

Куди інакшим прикладом є русинська лексема *чоловік* (відповідати словенському *človek*) і українське *чоловік* (відповідати словенському *muž, manžel, človek*, Попель, с. 479), а русинському *муж, газда* (Русинська лексіка, с. 133 і 49, РЯ має і лексему *манжेलу*, с. 125). В українському мови видимо розширену семантику омонімії *чоловік*, што можемо демонструвати на прикладах поужиття в синтаксичній конструкції: *це мій чоловік/муж (укр.)*; *цей чоловік/ця людина дуже добрий (укр.)*; *то є той muž/manžel (слов.)*; *ten človek je veľmi dobrý (слов.)*; *то є мій муж/газда (русинь.)*; *той чоловік є барз добрий (русинь.)*; Русинський мови має формальний модел лексеми *чоловік* український (враховано повноголосся), але семантика даної лексеми несе знаки словацького моделу, што найліпше видно в уведжених синтаксичних конструкціях. З уведжених прикладів дешифруємо, вона лексему *чоловік/človek/чоловік* вважаємо в істих синтаксичних конструкціях (не у вшитких) за типичний приклад русинсько-українських, або українсько-словацьких омоніміїв.

Класа/klas/колос

Прикладом русинсько-української омонімії як *чоловік* є українська лексема *клас* і словенське *klas*. Словенському *klas* відповідає українське і русинське *колос* (ай тут вона дасть дешифрувати яв повноголосся, як в попередньому прикладі *чоловік* типичний про виходну групу слов'янських мов), причім українське слово *клас* має в словенщині семантичне значення *trieda* (в русинському мови *класа*). Русинська лексема *класа* є з боку семантики тотожна з українським (*клас*), а лем з формального боку прийняла словенський модел (женський род), так же тут позоруємо словацько-українську омонімію. Приклади поужиття в синтагмах: *перший клас для кожної дитини найважливіший (укр.)*; *перша класа про кожного дитинка найважливіша (русинь.)*; *každý klas sa v jeho rukách tenil na zlato (слов.)*. То були приклади омонімії в межах єдиної частей мови (називника).

Нашли єме і русинсько-українську омонімію на рівні різних частей

речі. Таким прикладом є русинська лексема – присловник часу **все** з часословом, напр. **робити**: *Дівці ся не хоче все робити, рада бы ся і позабавляла*. Ту нам є з контексту ясне, же словне споїня **все робити** одповідать словеньскому **vždy robiti'**: *Dievčine sa nechce vždy robiti', rada by sa pozabávala*, то значить, ай в словенчині є ту споїня присловника часу із часословом. Напротів того, омонімічне споїня в українськیم языку: **все робити** значить дашто цалком інакше. Є то споїня чісловника **вшитко** і часослова **робити** (в перекладі до русиньского языка **вшитко робити** (*вшитко робити наспак*), або по словеньскы *všetko robiti'* (*všetko robiti' naopak*). Подобным прикладом є і русинська лексема **саме** – містоназівник: *дівча было в лісі саме* (русинь.), *дівчина була одна в лісі* (укр.) і український омонім **саме** (*саме*, Жовтобрюх, 588), што выступать у функції присловника (**праві, якраз**), напр.: **саме тепер, саме цей випадок** (Попель, с. 399), по русиньскы: **праві теперь, якраз тот припад.....** То є приклад русиньско-української омонімії (омоформи *самé* і *саме*), причім можемо позорувати і діштінктивну функцію акцента. Прикладом русиньско-української омонімії в рамках розлічных частей речі (в другім порівнованім языку на уровни синтагматічных споїнь – предікатівных коншструкцій), є і русинська лексема – часослово **не має** протів українського **немає** (предікатівна коншструкція, *niet, niето, nie je, nie sú: нема за що, niet за чо; їх там нема, niet ich там...*, Попель, с. 250, Бунганіч, с. 266). Порівнаєме слідуючі приклады русиньско-української омонімії: *він не має ниякы грошы* (русинь.); *єго тут немає* (укр.); українсько-словацької омонімії: *єго тут нема* (укр.); *Нетá žádné peníze* (слов.).

На што сьме хотіли вказати

Міджіязыкова омонімія нам ходем часточно дасть одповідь на вопрос, чом Русины не прияли нуканый їм український язык за свій материнський. Омонімы, котры сьме увели на ілустрацію нам, думаєме сі, дали єдну з можных одповідей. З них видно, же векша часть омонімів є русиньско-українська, респ. українсько-словацька. Далшы приклады русиньско-українських омонімів: Українська лексема **квіток** (русиньске *legitimaція*, Русиньска лексіка 119), причім русиньський язык мать лексему **квіток** (генітів множного чісла од назівника *квітка*), што значить в українськیم языку *квітка, цвіт*. В русиньскім языку споїня **кохати ся** мать таку істу семантіку, як в словенчині (*kochať sa pohľadom na niečo/кохати ся поглядом на дашто*), но в українськیم языку є лексема **кохатися**, што по русиньскы значить *любити ся* (*Петро з Маланкою бажали кохатися здавна.*) В тім одношіню треба высвітлити, же русиньський язык має іщі єдно значіня споїня *любити ся* – слов. *раїти ся*, напр.: *Любить ся мі тота кабелка* (русинь.)

Мені подобається ця сумочка (укр.). В русиньскім коннтексті находиме і такы споїня лексеми *любити ся*: *Темны фарбы*

ся мі перестаютъ любити. Любити ся молодятам треба, бо любовь є найцінніша на світі.

Интересным прикладом є і русиньске слово **худоба** і українське **худоба** (ку нєму словацькый омонім *chudoba*). В русиньскім языку **худоба** мать дві семантічны значіня. На нїм можемо таксамо добрі демонштровати взаємну словеньского-русиньско-українську інтерференцію. Старшій генерації є наїсто близше тлумачіня того слова в значіню – *dobytok*, напр.: *Выгнали худобу на пашу*. Таке істе значіня мать слово *худоба* і в українськім языку (*велика рогата худоба*, Попель, с. 471), напр.: *В селі здавна розводили рогату худобу*. Но русиньський язык знать іщі єдно значіня даного слова, а то **худоба, худобина** в значіню біда, недостаток (словеньске *chudoba*): *В тім краю велика худоба*. То значить, же росшырїня семантічного значіня даного слова є перепоїнем на словеньський язык. На основі уведженого можемо сконштатовати, же русиньський язык ужывать много слов, котры в русиньскім языку мають єднаку, або подобну формалну шструктуру слова зо словеньскым языком а лексічне значіня не є тотожне – то суть припады **міджіязыковых омонімів**. Тото істе тверджіня платить і в одношіню русиньского языка ку українському языку. Такый яв ся в языку называть **міджіязыкова інтерференція**.

Уведеме дакілько далшых прикладів міджіязыковой русиньско-української омонімії, котры сьме нашли в русиньскых текстах і сконфронтowali із словником Русиньска лексіка: **приберати** (Русинь. лексіка, с. 253): 1. дакого, або дашто, напр.: *Приберали все новых людей*. 2. парадити (ся), напр.: *Прибрала ся, як до церкви*. Українське **прибирати** (пораїти, *upratovať*, Попель, с. 345); **всидіти ся** (засісти ся надовго, всісти ся: Русинь. лексіка, с. 41) і українське **всидіти, усидіти** (не вытримати на єднім місці, Попель, с. 457); русиньске **закрүти** (дакого, напр. *перинов*, (Русинь. лексіка, с.78) і українське **закрүти** (книжку, очі, школу, кордон. Попель, с. 131); українська лексема **побити** (побити ворога, Попель, с. 314) в коншструкції *мачуха дівчинку побила* бы сьме до русинчїны перетлумачіли як: *мачоха дівча набила*, причім русиньський омонім **побити** (Русинь. лексіка, с. 212) ся хоснує в інакшїм контексті (напр. *позабивати мухы*, або в контексті: *хлопи ся в корчмі побіли*; українська лексема **косá** (косá, Жовтобрюх, 293, волося, коса на кошїня травы, Попель, с. 188) одповідать русиньскым *косá* (на кошїня травы) і *кóса* (волося); українське споїня **на заходї** (захід сонця Попель, с. 145) має цілком інакшу семантіку в русиньскім контексті, де значить – на тоалетї (напр. *Брїх го розболів, зато сидів довго на заходї*); українське **захват** (опоїня, надхнення, обсаджіня теріторії, атак, Попель, с. 144) в русиньскім контексті має звужене значіня лем на соматічны признакы, напр. *дістав жовчниковый захват*. або: *часто має захваты кашлю*; українське **зачаток** значить біолог термін – зародок (Попель, 146), причім в русиньскім контексті

ся вживать напр. *зачаток рока, вшитко має свій зачаток і кінець*, чому одповідать українське **початок** (*од початку до кінця, початок року, початок навчання* Попель, с. 341); українське **зачати** ся таксамо хоснує в біології (*в лоні матері*, Попель, с. 146) і значить по русиньскы **почати** (*почати дитину*, Русиньска лексіка, с. 248), причім в русиньскім фолклорі є знама ай лексема **започати**: *як ся наша любов започала...* (народна співанка). Таких припадів є намного веце і жадали бы сі подробніше баданя.

На зачатку сьме конштатовали, же українсько-русиньска омонімія нам може дати одповідь і на вопрос, чом Русины не прияли нуканый український язык за свій материнський. З уведжених прикладів можеме збачіти, же векша часть омонімів є русиньско-українська, респ. українсько-словацька. Нашли сьме лем єден приклад русиньско-словацькой омонімії – і то лем в істім семантичнім контексті, лексеми *худоба/chudoba*. Приклад: *Выгнали на пашу вшитку худобу, яку мали* (русинь.). *Takú vel'kú chudobu, že nebolo čo do úst vložit', to ešte nezažili* (слов.). З того виходить, же хоць з українським нормативним языком мать русиньський язык много сполочных знаків передовшыткым на уровни фонологічної і морфологічної ровины, лексікална ровина, котра є важна на порозуміння конкретного тексту, респ. єго правилне тлумачіня з єдного языка до другого, веце ся приближує ку словацькому языку, респ. ку виходословацьким діалектам⁶. З презентованих русиньскых і українськых лексем можеме відіти, же їх формална структура може быти єднака, но семантична годнота цалком одлишна, або їх семантика може быти звужена лем на істу область поужытя в єднім языку, причім в другім може быти поужыване в шыршім, або ай цілком інакшім контексті. Так може доходити ід несправному порозумінню тексту при перекладах, хоць даколи ся нам видить, же дане слово – лексема є нам знаме, бо в материньскім языку маме таке саме.

ПОЗНАЧКЫ

1 Позерай: БЛЫХОВА, А. Нормативность і чужоязычны впливы. In: Plišková, A. (ed.) *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov: Prešovská univerzita – Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007. ISBN 978-80-8068-710-6, с. 112

2 Аналізуєме словацьку варіанту русиньского нормативного языка, зато сьме ся зосередили на языковий вплив словацького нормативного языка (хоць сусіднім западославянським языком словацько-польского погранича, заселеного ай Русинами є тыж польський язык), як штатного языка на території северовыходной Словакії, де компактно жыють Русины як міноріта.

3 ONDRUŠ, Š.: *Lexikológia a lexikografia*. In: ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN, 1981, s. 226.

4 ПАХОМОВА-МЕДВІДЬ, С.: Словацько-українська інтерлінгвальна омонімія як комунікативна проблема. In: BABOTOVÁ, Ľ. – KREDATUSOVÁ, J.: *Slovensko-ukrajinské vzťahy*

v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2003.

5 В дакотрых русиньскых діалектах (враховано тых, котры были взяты за основу кодфікації) ся стрічає з лексемов *голузь*, але збірне поменования – *галузя*.

6 Найшырший пласт славянських слов неперевзятых прямо з праславянського языка творять сполочны слова із словами виходословенських діалектів і слова перевзяты з літературной словенціны і приспособены русиньським фонематичным і граматичным законам. In: ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. Лексіка. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене виданя зо змінами 2007, с. 190-191.

ЛІТЕРАТУРА

БУНГАНИЧ, П. П. *Словацько-український словник*. Братіслава: СПВ, 1981.

ГОЛОВАЩУК, С. І. – РУСАНІВСЬКИЙ, В. М. (редакторы). *Орфографічний словник української мови*. Київ: Наукова думка, 1975.

HNÁT, A. *Krátky rusínsky slovník*. Trebišov, 2003.

ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. О. *Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі*. Київ: Наукова думка, 1969.

ЖОВТЮБРИХ, М. А. (відповідний редактор). *Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник*. Київ: Наукова думка, 1973.

ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: SPN, 1980.

ONDRUŠ, Š. – SABOL, J. *Úvod do štúdia jazykov*. Bratislava: SPN, 1981, časť Lexikálna rovina, s. 211 – 241.

ПАХОМОВА-МЕДВІДЬ, С. Словацько-українська інтерлінгвальна омонімія як комунікативна проблема, In: Babotová, Ľ. – Kredatusová, J.: *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2003.

ПОПЕЛЬ, І. (упорядник, наукова редакція БУЧИНСЬКАЯ, М. О.). *Українсько-словацький словник*. Bratislava: SPN, 1960.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. Лексіка. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене виданя зо змінами 2007, с. 190 – 199.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. *Русиньський язык про 1. – 4. класу середніх шкіл із навчальним русиньським языком і з навчанєм русиньского языка*. Часть Лексікологія (с. 28-35). Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007. ISBN 978-80-88769-77-4.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2007. ISBN 80-88769-9.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. *Русиньський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005. ISBN 80-88769-61-2.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. *Сучасный русиньський списовный язык*. Часть Лексікологія (119-124). Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского языка і культуры, 2009. ISBN 978-80-555-0046-1.

VAŇKO, J. *Jazyk slovenských Rusínov*. New York, 2000, s. 57-70.

ИВАН КІЗАК И ПРОБЛЕМА ОЦІНЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ – ЗАЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: УПАДОК РУСОФІЛСТВА, СТАГНАЦІЯ «МАДЯРОНСТВА» ЦИ КРИШТАЛІЗАЦІЯ РУСИНСТВА?

По Иванові Кізакові (1856–1929) опстало творче наслідство – «Читанка» (1920) и «Букварь» (1919–1921, три виданя) про народні школи Пряшівської єпархії, молитовники, популярні біблії, айбо главное – то його стихи, што їх (и другі тексти до того) автор публікував на сторонах журналів «Наше Отечество» (1916–1918) и «Церковъ и школа» (1919–1923), журнала про моложаву «Русская молодежь» (1920–1921) и у двадцять календарях, котрі сам редаговав и выдавав [1]. Туй яло бы назвати стихи «Піснь о отечестві», «Тоска плінника», «Русин в розкошу», «Волча правда», сатиричні оповіданя «Щасливое поросья», «Свідок», «Хитрый староста», «Злодійський жарт», «Давній протокол селян Коцурковських» и др. [2].

Доста часто літературознателі, кидь класифікують твори И. Кізака, кладут надголос на то, же він писав «патріотичні стихи». То значит, літературознателі делікатно обходять кертами вопрос естетичных цінностей творчества карпаторусинського писателя. Иншак повіджено: дідактичні (моралізаторські) аспекти понижують естетичну рівність стиха, айбо (подля літературознателів) тото ся гет компенсує «патріотичнов» направленостів творів поета, як то мож видіти скоро из каждого стиха И. Кізака. Приміром, из образчика, што го туй процітуєме:

Люб, дитино, свою родну країну!

Люби так, як отца, матер, родину.

Будь вірна ей аж до темного гробу,

Так в радостну, як і во смутну добу.

(«Піснь о отечестві») [3].

Політичне (иншак: дідактичне, моралізуюче) наповнення текстів – то характерістична черта карпаторусинської будительської (и не лем нашой будительської!) літератури. Иншаков будительська література и не годна была быти – на то вона будительська! То значит – література, актуалізована у свому часі, актуална лем про свою епоху, а про далші історичні часы (и генерації) интересна уж лем скорі як факт історико-літературного процесу, ги актуална тема аваць естетична категория.

Што то значит и як на то позерати? Як тоту слабу в естетичному плані літературу днесь оцінєвати? Ци мусай ся тримати положеня, же твори А. Духновича, А. Павловича, И. Сілвая, Є. Фенцика, Ю. Попрадова, Ф. Злоцького, П. Кузмяка, а до того и И. Кізака и далших літераторів уж не суть цінні про карпаторусинів и не мусай знати тоту літературу, выучовати твори писателів? То значит літераторів, котрі близько сто-

яли ид свому народу, знали за його проблемы и біды, силували ся быти на помочі карпаторусинському народу и через літературу кликали го до просвіты, против асиміляції, и будили в нєму патріотичні чувства и націоналну гордость – быти русином!?

Єден из теоретиків феноменологічної естетики поляк Роман Інгарден твердив, же літературный твір выкликує в представі читателя реальный аваць выдуманий світ ци образ, и што тот світ (образ) скомпонований так, обы выкликати естетичне переживаня. Иншак повіджено: кидь література не выкликує у читателя естетичне переживаня, така література не годна претендовати на означеня «красне писемство» [4].

Не одмітувучи естетичні цінности красного писемства, мусиме конштатовати, же гіперболізованя естетичной категории в літературі наязовало ся обществу майуспішными літературами – тьма десять-двадцять літературами из числа дві-три стовкы далших літератур, што не были аж так успішні в естетичному плані, айбо сповнили иншаку важну функцію – своєв екзистенцієв одушевляли націоналне самоосмысленя, нарабляли основы націоналной ідентичности, писемного стандарта, національного ества.

Близько ид розуменю той проблемы – а то однайти золоту середину межы естетиков и політичным наповненням творів – подступила ся наука культурологія. Єдна из тых проблем, котрі культурологія наробляє, рішає ся в рамках т.н. «постколониальной» теорії. Тота теорія розпозирює культурный дискурс маргінальных груп як наміреня выжити и создати позитивну ідентичность. Як пише америцький історик карпаторусинської літератури Елайн Русинко, «постколониальна» теорія розязує проблему противставеня естетики и політичного наповнення літературного текста, давучи можность развити алтернативні способы прочитаня и осмысленя аналітичных стратегій. То значит, же ся одхылити од канонічных форм уж ся потовмачує не як недостаток, але скорі як элемент, што дає можность порозуміти процессы противеня аваць изверженя домінуєвучих сил» [5].

Набізівно, великоє заблуженя буде оцінєвати літературный процес беручи за основу лем категорию естетичности творів того ци иншакого автора. Бо и сам літературный процес є пороженям творчости ушыткых без исключения субєктів літературного двиганя – и достойных в естетичному плані, и слабых.

«Окуляри» естетики доста часто в історії були причиною спекуляцій авадь страти національної орієнтації. Тоты самі процеси зажыла и карпаторусинська література.

Из єдного бока, видиме, як из середины XIX століття (а дале то ся повторило у періоді меживойня!) москвофілы на челі из А.Добрянським наязали карпаторусинській інтелігенції теорію, же «руській» авадь «руський» народ уж сотворив собі культуру – культуру Пушкіна, Гоголя, Достоевського, Чехова и Толстого – и зато неє што русинам-«руским» у Карпатах творити окремішну (од росіян-«руских») літературу и культуру, а до того и літературный язык. Из тов теорієв прийшло и розуменя престожа быти частков «російської-русской» культури, котра домак одвітує ушыткым канонам естетики. Штоправда, прийшло и розуменя противприродности сяких декларацій, бо карпатським «репрезентантам» (велико) руськой культури нияк ся не давав російський язык. Ипно за сесе уповів у 1871 році в кореспонденції до новинок «Новый Свѣтъ» (№29) писатель Александр Павлович. Він визнавав: «Пишем, как знаем; пусть почтенные грамматики исправляют наши ошибки... Многие из старшей братии нашей, богатые опытами жизни, оттягиваются из литературного поприща, потому что они, не имея способности обучиться правилам русской словесности, ужасаются критики молодых писателей». [6].

Снагы, жебы пребрали собі російську культуру, мож видіти у деклараціях єдного из апологетів москвофілського двиганя Петра Феерчака. У 1868 році він загнав письмо до єдного авторитетного російського діятеля (из письма не дає ся взнати його фамилию!), а до того письма доклав и урывок из рукописі своєї статі, приправленої у печать, де пише: «Таким образом, замѣтно было и у нас некоѣ духовноѣ брожение после [18]48-ых событий, только трудно было начало. **Нам ясно было, что мы не в состоянии сотворить литературу, а должны перенять уже готовую** (выделеное масным – В.П.). Но наше положение было неотрадноѣ: недостаток и в духовных, и в материальных пособиях, а поддержки ниоткуда. Галицію волновала хохломанія, а из Россіи видеть книгу было дѣло неслыханное, а к этому окружали нас со всѣх сторон враждебные элементы» [7].

Москвофілська політична ідея признавати російську культуру за свою дала за себе знати в літературній творчості будителів, главно тых, котрі ся орієнтовали на російський язык. Приміром, у комедії «Семейное празднество» (1867) ужгородського драматурга Ивана Даниловича-Коритнянського (1834–1895), што написано по російськы, москвофілські ідеї декларує главно героїня пєсы Олена – патріотка, котра ведно из своїм вітцєм и сестрами почитає А. Духновича и любит співати єго гімн «Я русин был, есмь и буду». Кидь ся сважає из молодым паном – космополітом Чумаковым, котрый гоносно позерат на своє – руське, так Олена гордо му обявляє: «**Я русская и**

вы здѣсь перед глазами моими оскорбляете любимое мое племя!», а дале силує ся му доказати: «... вы мыслите, что русские не имѣют литературы, школ, университетов? Да, знайте, русские имѣют даже и славнѣе, как вами прославлены чужие народы. **То не наше, говорят враги, но российское! Да, наше. Ибо хотя мы разлучены от сих братьев, но что русским называть можно в словесности, то все и наше, ибо и мы русские**» (выделеное масным – В.П.) [8].

Тоты русофілські ідеї обставали жыти у русинській літературі и у XX столітті. Так, у пєсі пряхівського драматурга Павла Федора (1884–1952) «Несчастливая судьба», котра написана по російськы и выдана 1927 рока в Ужгороді, автор рисує образ русинської інтелігенції конця XIX століття; суть то часы упадка москвофілського двиганя. Из ностальгієв у драмі старі інтелігенты пригадуют пережі часы, коли «руській народ» мав за вождя Адолфа Добрянського. Автор-русофіл симпатізує своїм героям, котрі усе ищи ся надівут дочекати на російську владу: «Не бойтесь русские дети!... Появится еще русское копьѣ в Карпатахъ, и тогда спасены будутъ наши дѣти и внуки!» [9]. Пєса «Несчастливая судьба» П. Федора – се образчик русофілської літератури часу меживойня, коли російські політичні емігранты провбовали реанімувати в краї русофілство, зберавучи під свою фану містну проросійську інтелігенцію.

Мимоходом из текста комедії И. Даниловича-Коритнянського «Семейное празднество» и других жерел дає ся дознати, же на тоты часы – 1860-ті роки – карпаторусинська інтелігенція хосновала добрі розроблену терминологічну базу односно етнічных означень «русин» и «руській». Синонімічні ряды терминів, из єдного бока «руський – угро-руський – русинський», а и з другого бока «руській – російський» позволяли точно означити свою етнічну групу (русинів) и одділити ї од росіян. Лем же ся містні москвофілы орієнтовали на Славянські комітеты в Росії, а через них на російську імперську владу [10]. Русины-москвофілы, наслідувучи Москву, и собі приставали на то, же русинська націонална самоідентифікація може зашкодити всеобщому славянському ци майглавно – восточнославянському єдинству. И кидь, наприклад, українська інтелігенція авадь словацька наробляли ідеї української (не малоросійської) авадь словацькой (не чеськой) національной самоназвы, русины ся придержовали двоякой національной ідентифікації: 1) «русины» (локално, про себе), 2) «русские» (про шырокий славянський світ).

Штоважно, москвофілське двиганя не было єдинов формов еволюції карпаторусинської національной ідеї. Уж на осінь 1871 рока Общество св. Василя Великого в Ужгороді, котре як важна общественна організація на Підкарпатській Русі заступляло інтересы ушыткых підкарпатських русинів, розділило ся на дві «партії» – москвофілів и «автохтонів». Процес «ділення»

скончив ся тым, же ідейного лідера москвофілів Адолфа Добрянського издоймили гет из посады головы Общества. То ся стало на Шостых общих зборах, на котрі 16 (28) сектембра 1871 р. изыйшло ся майже сто членів Общества св. Василя Великого [11].

Роскол в Обществі св. Василя Великого указовав на два векторы державно-політичної орієнтації карпатських русинів-будителів. И кидь перші ся орієнтовали на Москву як важный політичний центр славянства, и, годно быти, в головах дакотрых из радікалів вызривала ідея єдиной славянської державы під російськов коронов [12], то другі мали дяку об-статі в рамках выпестованой через столітя угорської державности.

Полемізувучи на сторонах містной и львовської пресы, противники ся силували доказати, же мавут правду, приводили аргументы тої правости и давали єдні другым характерістичні прозівкы. Радікальні діятели, то значит москвофілы самі себе означовали як «патріотів» авадь «патріотичну партію».

Вони визнавали, же мавут на Подкарпатю мало єднотомників и же русин-інтелігент на людях скорше ладен перейти на мадярський язык, ги на російський, авадь говорити по своему. Зато русинськоорієнтовану інтелігенцію москвофілы означовали як «мадяронів» авадь «опортуністів». «Мадяроны», нарубы, характерізовали москвофілів як «реакціонерів», а себе тримали за «умірену партію». И кидь радікалы тримали опонентів за «убивць» свого народа, віры и народности, то «умірені» тримали москвофілів за тых, што присвоїли собі право спасати «руській народ в Угорщинѣ от грозящей мадяризации и латинизации» [13], хоть «под видомъ литературной дѣятельности панславизмъ и россійщина скрываются» [14].

Не позеравучи на вто, як себе ци своїх опонентів означовали представители єдиной авадь другой «партії» будителів, треба визнаати, же тоты означеня не суть об'єктивні, ани не прояснявут сущность історичных процесів того часу. На наш позір, яло бы скорше говорити за двоякий тип патріотизма карпаторусинської інтелігенції: єдна «партія» сповідовала «русофілський» патріотизм, тогды як друга – «русинський/угрорусський/угрорутенський» патріотизм. И тота друга часть інтелігенції прянула закласти основы національного (локального) самоосмысленя, за котре днесь знаєме як за русинство.

То самое, роскол в Обществі св. Василя Великого указовав на двоякое розуменя карпаторусинськов будительськов інтелігенцієв языковой проблемы. Діскусія уж на зачатку 1870-х років на сторонах ужгородських новинок «Свѣтъ» (1867–1871), а дале и новинок, што їх наступили, – «Новый Свѣтъ» (1871–1872), як и на сторонах галицькой пресы, указовала на кардінальні одличности у тому, як рішати проблему. Нароблявучи идеї «русскости», москвофілы рев-

ниво позерали на «хыбашні» снагы карпатських русинів мати свій писемный стандарт на основі народной бесіды и розвивати русинськоязычне красне писемство. Вони доказовали, же за писемный стандарт треба взяти кодифікованый російський язык. Їх опоненты глядали алтернативный варіант – язык, порозумительный не лем про інтелігенцію, але про каждого простого чоловіка, як то мож видіти из многих публікацій, приміром из анонімной статі «Какъ намъ писати?» у «Новому Свѣті» (ч. 2 за 1871 рік) [15]. Який би то мав быти стандарт и на основі котрого из діалектів, як го кодифіковати – на ушыткі тоты и другі вопросы отвѣта не было. За орієнтір інтелігенція тримала язык книг Іоана Куткы (1750–1812) – культурного діятеля из пережой эпохы, майскорі – його «малый» катехизис. «Катихисісь малый» І. Куткы (перше виданя – 1801 р.) бив дуже популярный передовшыткым помежи простый народ, і до 1931 рока дожыв ся 11 перевыдань. Популярность книг І. Куткы про ушыткі соціалні станы крыє ся в языку текстів, котрый ся формує під впливом народной бесіды. Люде из низшых верств, освоївши елементарну освіту в материнськым языку, хватали ся до читаня тых книг, затоже легко розуміти їх содержания. Стрічали ся там з текстом – некомплікованым і добрі изрозумителным, без зворотів і «темных» слов церковнославянського языка. Докінця і люде, котры не знали писати, з легкостєв могли порозуміти текст катехизиса на слух, бо тов бісідов комуніковали в каждоденнім животі.

Миче ся у вочи, же на тот час ани москвофілы (русофілы), ани русинофілы не мали ясного видіня, ци даст ся прискіпити єден авадь другый языковый стандарт помежи карпатські русины. Єдні ся излакомили кодифікованым російськым стандардом, што мав за собов світового ровнія літературу. Другі сполігали на свою інтуїцію и логіку еволюції сусідных літератур, за котрі добрі знаєме, же из часу національного двиганя (так называна «Ярь народів») вони наробляли ідею кодифікації свого літературного стандарда на основі народной бесіды [16]. Тоты снагы респектовав и уряд у Будапешті, котрый подля конституції декларовав право каждого народа ужывати и розвивати свій рідный язык.

Не мож говорити за даяке третє направлення національно-політично-культурного двиганя, то значит за «мадяронство». Хотяй представители обох направлень – и русофілского (менше), и русинофілского (вече раз),– котрі прянули на даякий способ ся поязати из мадярськов тітулнов націєв, лишали ся и рускости, и русинства – и скорше ся давали асиміловати.

Русинофілы на початку 1870-х років зачали и поступно, хоть и тяжко, на конець XIX – зачаток XX столітя завершили процес русинської національной ідентичности, писемного стандарда на основі народной бесіды и літературной творчости на своему языку. Русофілство же поступно прийшло в упадок. Єден из послідных русофілів, выдавец російськоязычного

журнала «Листокъ» (1885–1903) Євгеній Фенцик из 1891 рока зачав видавати «Додатокъ» до того видання – для народа и по русинськы. А из 1904 рока Фенцик плановав видавати и самый «Листокъ» на народній бесіді, лем же смерть видавця завадила продовжити того діло [17]. Фактично, навернення на народну бесіду было капітулацієв русофілства.

Але так то вийшло, же реальный упадок москвофілства и триумф русинства ся припрятали помежи важні історичні событія. И было то поязане из дискримінацієв у Чехословакії русинської національності у 20-30 рр. XX столітія, то значит из реанімацієв русофілства и становленям українофілства. Політичні інтересы чехословацького уряду (здержовати претензії Німещины) доміновали над інтересами рішити карпаторусинську націоналну проблему: Чехословакії привиджалося, же признаня карпатських русинів «закарпатськыма українцями» приведе до стабільного політичного союзеня из Радянськым Союзом, бо т.н. «закарпатські українці» у Чехословакії и українці у Радянському Союзі утворюють єдну етнічну групу, а то є важнов мотивацієв про політичне союзеня. Націонална політика Чехословакії поміняла ся лем на середину 1930-х років, коли українофілы-емігранты зачали одкрыто проводити противочехословацьку політику.

Вічна розопря українських і російських націоналістів, занесена помежи карпаторусинів емігрантами из Російської імперії, што ся роспадувала по Першій світовій війні, породила в сполоченськым жыттю такый яв як «українофілство», причому реанімовала у краю потихы вмираюче «москвофілство». В ситуації нерозвитого чехословацького лібералізма, а главно стратегічної лінії чехословацької політики, заснованой на изближеню из Радянськым Союзом, а значит на признаню русинів «українцями», русины на своїй землі обстали під троякым ідеологічним тиском: 1) українофілів, 2) русофілів и 3) чехословацької етнонаціоналной політики (до половкы 1930-х років, дале держава признала хыбность дотогдышней націоналной політики). Подпоровані владов Чехословакії, и українофілы, и русофілы негативно позерали на розвой націоналной културы, літературы и языка аборігенів – карпатських русинів.

Позиція українофілів на русинство копіровала вонкашну політику Радянського Союзу і радянської України, котрі пропаговали тезу, же вшыткі восточні славяне карпатського ареала, хоть кым бы вони самі себе ідентифіковали подля націоналности, суть українцями [18]. Іщі менше логічно ся видит українофілська концепція о літературі карпатських русинів. З єдного бока, українофілы голосят, же русинська народна бесіда цінна у процесі розквіта літературы. Зато бы ся література мала дале розвивати якраз на основах народной бесіды. З другого боку – українофілы были за переход русинських писателів на основы українського языка. Галицькый емігрант Володимир Бірчак як єден из апологетів українофіл-

ства на Підкарпатю любив надганути, же: «...український напрям опирається на природнім праві, що народ має творити літературу в мові, якою говорить, яку розуміє. Оце природне право, щоб мова літературних творів була зрозуміла найширшим верствам народа...» [19].

У лексіконі русофілів снагы русинів вытворити собі літературный стандарт потовмачує ся як „калічення російського языка“ («калечить русский язык»). Русофілські новинкы «Карпато-русскій вѣстникъ» у 1923 році в єдній из редакційных статей (из 15-го априля) писали: «Имя Духновича есть понятіємъ истинной русскости, выраженіємъ русскаго патріотизма и културы... Важно это теперь, когда поодиночки блудные сыны нашего народа искалѣчатъ языкъ нашъ, русскій языкъ Духновича и хотѣли бы создати никому не нужной новый литературный языкъ. Однако этого не допуститъ самъ карпаторусскій народъ» [20].

Процес становленя професійного літературознавательства у карпатських русинів прийшов ся на часы по Першій світовій війні. И кидь українофілы и москвофілы одтягвали ку собі інтелектуалні силы русинів, гет часто оціненя еволюції карпаторусинської літературы ишло в рамках москвофілства авады українофілства. И єдні, и другі, хоснувучи архаїчну форму історичного етноніма карпатських русинів – «руський» - «русскій», – капчали себе ид русинському духовному наслідству, обы легітимовати свої снагы владіти Карпатськов Русю. Доста пригадати факты, як ся закладали, наприклад, «Просвѣта Пѣдкарпатськоѣ Руси» (1920) и «Русскій театр Товариства «Просвѣта» (1921) – не декларувучи свою українську націоналну орієнтацію. Нарубы, «Просвѣта» зачала видавательське діятельство из перевыданя пєсы «Добродѣтель превышаетъ богатство» (1921, 2-е виданя – 1923 р.) А. Духновича, котрый, як то зазначено у передслові, хотів «пѣднести душу простого Русина и привести его близше до свѣтла» [21].

Москвофілы у 20-40 рр. XX столітія тоже проігнорували русинські пласты културы карпатських русинів – від 1860-х и до 1920-х років. Перескочивши через них, стали перебілшовати роль «русофілского патріотизма». Подля москвофілської теорії, російськоязычна література у 20-і роки XX столітія наступила ідеї будителів і продовжила боротьбу против асимілації и мадяризації, а тоту боротьбу ищи из середины XIX столітія вели русофілы, котрі боєвали як против мадярської влады, так и против містных «мадяронів», котрі выказовали лояльность до влады мадярів.

Тот «мостик» (єстафету-наступу поколінь), коли література 20-х років XX столітія гибы наступила ідеї будителів другой половкы XIX столітія, фактично, скривав факт упадка русофілства, його фіаско уж на конець XIX столітія. Нарубы, він підносил національно-

політичне двигання москвофілів ги тріумфуюче.

Наконець, така «еволуція» ігнорувала єдине успішне двигання на Підкарпатській Русі – карпаторусинське, котре, через дискусії (на сторонах новинок «Свѣтъ» и «Новый Свѣтъ») не нараз, але стало на ноги, перейшло через обмеження, поязані из австро-мадярськов угодов 1867 рока, противросійським настроєм мадярського общества, дале ся выкрістилізовало у научно-публіцистичній, поетичній, прозаїчній и драматичній творчости и на зачаток ХХ століття дало красні інтелектуалні и естетичні плоды. Научник Гядор Стрипський, оцінюючи того двигання в статі «Москвофілство, українофілство и наші домашні русины», у 1913 році писав: «Як лем вони [русины] одшмарили мішаний язык [язычіе], што убивав ідеї, був мертвий, и поклали в основу своєї культуры каждому порозумительный селський язык, перед шыроков общинов народа ся отворила книга науки и путь прогреса. Днесь, по 60 роках, руснацький народ має солідну літературу, искусство, науку и веце культурных організацій» [22].

Днесь, в період Третього русинського возроженя (из 1989 р.), по півстолітньому періоді заказаной русинської націоналности, многое у літературознацтві треба дати на своє місто. Еволюцію літературного жытя під Карпатами не мож достойно оцінити лем на основі творчости будителів-русофілів, без його карпаторусинського сегмента, котрый хронологічно обключає період из зачатку 1870-х и до 1920-х років. Сесь період означуєме як ПЕРІОД КРИШТАЛІЗАЦІЇ русинської ідеї. Тото знатя пак даст порозуміти процеси консолідації русинства у період меживойня, розвиваня його у часы Другой світової войны в рамках Подкарпатського общества наук, але и логічність Третього русинського возроженя у новійшу добу.

Як знаєме, імпульс тым процесам дала остра діскусія на сторонах новинок «Свѣтъ» и «Новый Свѣтъ». Ідейні гляданя будительской інтелігенції одзеркалєвали общу тенденцію демократизації в обществі и досягнутя цивілізації про шырокі версты русинського жытельства, яке не знало ани російський язык, ани язычіе і жадало инший языковий стандарт – карпаторусинський язык, котрый іщі требало сформувати, максимално приближуючі го до розговорного языка народа («бесіды»).

У контексті тых діскусій у колі інтелігенції ся выкрістилізовала концепція окремішности, яка поступно стала домінуючов у научных роботах Євменія Сабова, Гядора Стрипського, Александра Бонкало, Антонія Годинки, Івана Муранія и др. Є. Сабов у 1893 році у своїй знамії «Христоматії...» [23] акцентовав увагу на окремый історичный розвиток карпатських русинів и, як прояв того розвитку, демонстрував твори «угро-русской» літературы.

Важный этап был поязанный из имням

лексикографа Ласло (Василя) Чопея (1856–1934). У 1883 році він видав перший словник русинського народного языка. Быв то «Русько мадярский словарь» (Будапешт, 1883) на 20 тысяч слов, котрый дістав премію Фекейшгазі од Мадярської корольської академії наук. У тот самый час Л. Чопей написав и видав дакілко перших русинськоязычных учебників про русинські школы. Были то «Руська азбука и первоначальная читанка» (1881), «Руська читанка дѣля другои класы народныхъ шкѡлъ» (1894) и др.

Поступно карпаторусинський напрям у літературі и культурі посилює ся такими особностями як то Петро Кузмяк (1816–1900), Юрій Жаткович (1855–1920), Иван Кізак (1856–1929), Емілій Кубек (1857–1940), Василь Гаджега (1864–1938), Михайло Врабель (1866–1923), Іринея Легеза (1861–1929), Антоній Годинка (1864–1946), Иван Поливка (1866–1930), Михайло Поливка (1868–1944), Михайло Мудрі (1874–1936), Гядор Стрипський (1875–1946), Сидір Білак (1889–1944), Иван Васько (1889–196?), Лука Демян (1894–1968), Гавриіл Костелник (1886–1948) и др.

Выданя русинської пресы на народній бесіді обговорєвало ся ищи на зачатку 1870-х років, але перші новинки зачали выходити лем під кінець ХІХ століття. Были то новинки:

— «Недѣля» (1898–1919) в Будапешті. Редактор Михайло Врабель. Газета выходила из подпоров уряд Угорського корольства.

— «Наука» (1897–1914; 1918–1922) в Ужгороді. Редакторы: Юлій Чучка, Василь Гаджега, Августин Волошин. Выдавало новинку Общество св. Василія Великого, а з 1903 р. его правонаступник – видавательство «Унію».

— «Лемко» (1911–1913). Зачала выходити и лемко-русинська новинка у Львові, дале у Новому Сончі і Горлице. Редакторы: Григорій Гануляк, Александр Гассай, Дмитро Вислоцький (Ваньо Гунянка), Илля Гойняк и Иван Андрейко.

Вершинов періода кришталізації русинської ідеї у літературі стала творчість нараз двох писателів, што репрезентували два регіоны карпаторусинського світа и мали значный вплив на далше розвиваня карпаторусинської літературы. Вбоє представили читателю высокоякоствні твори, естетично вытончені. Вбоє своєв творчостєв завершили процес гляданя русинами угро-рутенського, угро-русского, дале – карпаторусинського языкового стандарда. Одмітувачи російський язык и язычіе, у своїв творчости ся исперли на народну бесіду и так вытворили літературні стандарды про свої регіоны. Были то воеводинорусинський писатель Гавриіл Костелник и подкарпаторусинський писатель из Пряшівської Русі, котрый жыв и писав у США, Емілій Кубек.

Гавриіл Костелник – зачинатель воеводинорусинської літературы и автор ґраматикы воеводинорусинського літературного языка (1923). Є він автором многих поетичных, драматичных ай про-

заїчних творів, написаних на тім літературнім стандарті. Першов провбов стала поема «З мойого вала-ла» (1904). Важный вплив на становлення воєводино-русинської літератури мала але і трагедія «Єфтаєва дзівка» (1924).

Емілій Кубек – автор многих оповідань и першого романа в карпаторусинській літературі; він доказав, же русинський язык валушний про великі прозаїчні форми. Його тритомный роман «Marko Šoltys» (написав у США у 1915 р., напечатав там же у 1922-1923 рр.) мож означити як сагу, то значит твір, котрый повістує за россяглий період жытя літературного героя. Писательська робота привела Е. Кубека ид вопросу стандардизації літературного языка, він вытворив писемный стандарт на основі єдного з маковицьких діалектів. Штоправда, тот стандарт не дало ся из Америки поширити на карпатську отцюзнину. Тото изробив уж у 1941 році Иван Гарайда – написав и выдал в Ужгороді «Граматику руського языка».

Фактично, через розуменя главных тенденцій еволюції літературного двиганя у карпатських русинів приходиме до потреби мати нову систему оцінення літературы «од Духновича и до Кізака», то значит од другой половины XIX и до 20-х років XX століття. В основу той системи координат має лячи не міф за боротьбу русофілів из «мадяронами», а цалком иншака концепція – крішталізації русинства.

Тым порядком творчость Ивана Кізака є важным сегментом еволюції карпаторусинської літературы, котрым ся завершає період крішталізації русинської нації. Але и зачинат ся етап розвиваня окремішной карпаторусинської літературы у часы меживойня и другой світової войны.

(Написано підкарпатськым варіантом русинського языка.)

ЛІТЕРАТУРА

1. Веце за біографію и творчость Ивана Кізака позерай: РИЧАЛКА, М. Иван Кизак – педагог і борець за розвиток культури свого населення. In: *Голос Карпат*. Пряшів: 1999, № 9-11, с. 1-4; ХОМА, В. Завзятыи Русин, культурный діятель і літератор (Иван Кизак, 14.12.1856 – 19.10.1929). In: *Русинський народный календарь на 2004 рік* / Зоставитель ЗОЗУЛЯК, А. Пряшів, 2003, с. 118-121; МАГОЧІЙ, П. Р. Кизак Иван. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. МАГОЧІЙ, П. Р. (ред.). Ужгород, 2010, с. 332.
2. Творы И. Кізака не позберані, мала їх часть напечатана у книзі: *Поэты Закарпаття: Антологія закарпато-української поезії (XVI ст.–1945 р.)* / Упоряд. Микитась, В. – Рудловчак, О. Братіслава-Пряшів, 1965, с. 335-338.
3. Тамже, с. 335-336.
4. Позерай: ИНГАРДЕН, Р. *Исследования по эстетике* / Перевод с польского А.Ермилова и Б.Федорова, Москва, 1962, 572 с.; ИНГАРДЕН, Р. Художні цінності та естетичні цінності. In: *Філософська думка*. Київ, 2005, № 6, с. 65-87.
5. RUSINKO, E. *Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'*. Toronto-Buffalo-London, 2003, p. 15.
6. Позерай: ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ» (1871–1872): Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис. Ужгород, 2006, с. 76.
7. ФЕЕРЧАК, П. И. Письмо Петра Ивановича Феерчака Василию Ивановичу (?), от 30 янв. 1868 г. [Отрывок из статьи об Угорской Руси] / Российская государственная библиотека (Москва), Отдел рукописей, фонд 239, картон 23, ед. хр. 51, л. 1-6.
8. Цітуєме подля выдання: КОРЫТНЯНСКИЙ-ДАНИЛОВИЧЪ, И. И. *Семейное празднество*. Издательская секция Общества А. Духновича въ Прешовѣ «Родное слово», Прешовѣ, 1943, с. 40-41.
9. ФЕДОРЪ, П. С. *Несчастливая судьба: Народная пьеса въ 4-ехъ дѣйствіяхъ*. Издание Культурно-просвѣтительн. Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ: Выпуск 34, Ужгородѣ: Типографія Г. Миравчика, 1927, с. 13.
10. ПАДЯК, В. З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів: невідоме листування А. Кралицького з М. Раєвським 1865-1866-го років. In: *Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі*. Ужгород, 1999, с. 62-78.
11. ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ».... с. 80.
12. ПАДЯК, В. З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів..., с. 66.
13. ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»..., с. 52.
14. ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»..., с. 53.
15. ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»..., с. 74.
16. Веце за языкову дискусію позерай: ПАДЯК, В. Становлення журналістики Угорської Русі: газета «Новый Свѣтъ» та її сучасники. In: ПАДЯК, В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»..., с. 3-38; главно с. 16-19.
17. ТІХІ, Ф. *Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі*. Переклад: Белей, Л. – Сюсько, М. Ужгород, 1996, с. 113-114.
18. СКРИПНИК, М. Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України. In: *Прапор марксизму*. Харків, 1928, № 1 (2), с. 229-230.
19. БІРЧАК, В. *Літературні стремління Підкарпатської Русі*. Ужгород, 1937, с. 156.
20. ДУЛИЧЕНКО, А. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.): Вступительная статья. Тексты. Комментарии*. Ужгород, 2008, с. 457.
21. Передне слово до другого выдання: А. Духнович. *Добродѣтель превышаетъ богатство: Игра въ трехъ дѣйствіяхъ: Друге выдання*. Ужгородѣ: Выдавництво Товариства «Просвѣта» въ Ужгородѣ, 1923, с. 4.
22. SZTRIPSKY, H. *Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok*. In: *Budapesti Szemle*, 153 köt., 1913, 279-280 old.
23. САБОВЪ, Е. *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ*. Унгарь, 1893. 236 с.

На памятку Стефана Пю

В послідніх десятках років сьме свідками значных змін у навчаню русиньского языка і підвишо- ваню ёго статусу. Стало ся так вдяка офіціальному ёго узнаню як самостатного языка у вшыткых країнах Европы, де жыють карпатьскы Русины. Але в посліднім часі сьме ся стали тыж свідками важных страт міджі ученыма за границями карпатьского русиньского регіону, котры зробили русиньскый язык предметом професійного заміряня і науки.

Із жалём споминаєме на одход до вічності аме- рицького соціолінгвісты, котрый робив у Польщі – **Кевіна Ганнана**, одборника на лясський варіант слезьского языка. Іщі у 80-ых роках 20. стороча професор Ганнан обгаёвав самостатность русинь- ского языка і ёго ціну про научне баданя як унікат- ного яву.

Потім сьме стратили молодого, 50-річного, енер- гічного і плодотворного філолога з Мадярьска – **Іштвана Удварія**, який обновив карпаторусиністі- ку в Мадярьску і заложив катедру русиньской фі- лології на Нїредьгазьській універзіті, котру, нажал, недавно заперли внаслідку ёго смерті.

Але, бесспорно, найбівша страта у баданю і навча- ню русиньского языка пришла з недавнов смертєв нашого дорогого колега, **Стефана Пю**. То є барз велика страта, зато же він був практично єдиним лінгвістом в англоязычнім світі, котрый як ученый поставив собі ціль – зміцнити в міджінародній громаді славістів погляд на русинський язык як на окремый і повноцінний виходославянський язык, попри російським, білоруським і українським. Він ся не замірёвав лем на теоретічну роботу. Як педагог добрі розумів потребу створити педаго- гічны приручники. Зато взяв на себе місію на- писати учебники граматікы і русиньско-англіць- кого словника про штудентів. Выдана подобного тіпу ся обявляли в англоязычнім світі уж скоріше, але Стефановы книжки были першы – написаны професіональным лінгвістом і поліглотом, який до- конало знав добру десятку языків (славянських і неславянських). Хто в Северній Америці перебере штафету од Стефана Пю? Нажаль, в найблизшій будучности я не віджу никого. О Стефане, чом єсь нас охабив якраз тогды, коли нам Тя было найве- це треба?! Яков стратов є Твоя смерть про руси- ністіку за границями отчизны! Стефане, мы Ті барз дякуєме зато, же єсь зачав складати словник і за- стиг скінчити граматіку, яка буде опублікована у видавательстві «Slavica» як конкрєный доказ Тво- го приносу до розвитку нашой дісціпліны.

Зо смертєв Стефана мы, просто, стратили колегу, стратили сьме приятеля. Окрем іншого, у першім ряді, Стефан був добрым чоловіком. Каждый ся приємно чув з ним і коло нёго. Своє позі- тівне назераня на світ він переносив на інших.

• Проф. Др. С. Пю зо женов Л. Масталірж на семінарі Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку, котрый ся одбыв у році 2007 на Пряшівській універзіті в Пряшові.
Фотка: А. З.

Першы раз сьме ся стрітили на Конференції америцьких славістів іщі в році 2006. Вдяка **Лінді Масталірж**, яка пізніше ся стала ёго женов, Стефан здобыв приступ до русиньской родини. Хоць в ро- дині він зачінав од статусу «кандідата», скоро ся вказало, які міцны суть нашы сімпатії – він хотїв быти з нами, а мы хотіли быти з ним.

Я добрі памятам на зміцніня родинного споїня – на Третім конгресі русиньского языка в Кракові в році 2007. Восени того року, коли за участи практично цілой русиньской научной громады в Европі, котра ся зышла в традичній рештаврації-корчмі «Лемків- ска хыжа» в Кракові, будучу свадьбу Лінды і Штефа- на поблагословив русиньскый грекокатолицький священник із Войводини. Од того моменту Стефан ся став єдним з нас.

На основі того вызерать цалком логічно, же да- кілько членів нашой шыршой русиньской родини ся зышло ту, жебы спомянути собі на Стефана. Па- мятка на нёго втілить ся нелем до слов і роздумів, але пізніше, выповнюючі ёго желаня, розділиме ве- черю, а – найважніше – выпеме погар вина на нёго і нас – членів ёго родини.

Ці бы сьме ся стрітили в Европі або скоріше на Конференції америцьких славістів, Стефан і Лінда бы ся припоіли ку мі в тім ритуалі. Як то было і перед

тым, у неділю рано в останній день конференції мы бы пішли перед обідом до церкви. Хоць Стефан не практизував якусь форму офіційної релігії, він розумів і оцінював важність церкви про традиційний світ карпатських Русинів, котрий був предметом його бадання. Звычайно мы споевали релігійны обряды з познаньм основы культурного місця, на якім сьме ся заставили. У Вашингтоні то був протестантський Народный храм США, што представлять основну форму протестантизму без поділу на деномінації, в минулім році – Римокатолицький катедральный храм у Новім Орліні. Якбы Стефан був з нами, найблизшу неділю він ведно з Ліндов сидів бы у першій ряді Меморіальной церкви Гарвардської універсіты.

Як часточну компенсацію того, же так не можеме зробити і в Гарварді, довольте мі закінчити словами того, кого Стефан поважовав за Яна Гуса ці Мартіна Лутера русиньского світа. Думам на греко-католицького священника зо Словакії – о. Франтішка Крайняка, першого перекладателя цілого тексту Євангелія до русиньского языка. Слідуючий уривок є із заповідей блаженства Євангелії од Матвея, часть 6, віршы 24 – 34:

24. Нихто не може служыти двом панам. Бо єдно-го з них бы любив, а другого ненавідів. Єдного бы ся тримава, а о другого бы не дбав. Не можете служыти Богу і мамоні.

25. Зато вам говорю: Не старайте ся о свій жылот, што будете їсти або пити; ани о тіло, до чого ся облечете. Ці жылот не є веце як їдло, а тіло веце як облечіня?

26. Посмотрьте на небесных птахів: не сіють, ани не жнуть, ани не зберають до сыпанця, а ваш небесный Отець їх живить. Ці вы не ціннішы, як они?

27. А хто з вас може своїма старостями придати своему зросту холем єден локеть?

28. А нашто ся стараєте о облечіня? Посмотрьте на полю лелії як вырастають: не роблять, не прядуть,

29. но говорю вам, же ани Соломон в цілій своїй славі не був так облеченый, як каждая з них.

30. Кідь Бог так облікаты полёву траву, котра днесь є, а завтра ей шмаряты до пеца, ці тым скоріше не заодіє вас, маловірны?

31. А так не старайте ся і не бісідуйте: Што будеме їсти? Або: до чого ся облечеме?

32. Бо за тым вшыткым прагне людство. А ваш небесный Отець предсі знаты, же вам вшытко тото треба.

33. Самоперше глядайте Царьство Боже і ёго правду, а вшытко тото Вам додасть ся.

34. Не старайте ся тогды о завтрашній день, бо завтрашній день ся о себе постараты сам. День маты дость своїх старостей.

Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н., Інститут русиньского языка і культуры Пряшівской універсіты в Пряшові

Статочный сын Русинів

В науці і культурі ся стрічаєме з особностями, котры добрі знаєме, але многы визначны люде суть знамы лем в узкім кругу предмету свого научного ці умелецького заінтересованя. К таким бы сьме зараховали добрі знамого, але і важеного одборника в своїм фаху – історика **Др. Павла ГАПАКА, доктора наук**, котрый цілый свій професіональный жылот прожыв на Словакії, точніше в Братіславі. Він жыв за горами свого краю аж так „далеко“, же Русины на выході Словакії собі на него офіційно не спомянули ани при ёго визначнім юбілею – 80 років од народжіня, котрых ся дожыв в році 2011.

Кібы днешня молодеж проявила інтерес спознати жылотну драгу нашого юбіланта, могло бы ся ей здати, же читаты лем выдуману художню фікцію, котру творила не судьба єдного чоловіка, але ей писав мудрый майстер-умелець. Писав ей сам жылот, котрый никому ніч не даровав, од котрого скоріше требало нераз „вырвати“ кусок хліба, абы чоловік міг дожыти ся завтрашнього дня.

Павел Гапак о своїх жылотных зачатках спомянаты як о „дуже тяжкых часах“. Ёго судьба ся зачала писати в селі **Пінковці**, недалеко окресного міста Собранці, **25. децембра 1931 року**. Формальный граничный простор міджи Словакіів і Підкарпатськов Русів позітивно і „негативно“ позначили ёго школьскы рокы, бо по скінчіню третей класы української гім-

назіи в Ужгороді, точніше „руської гімназіи“, котра в часі мадярської окупації офіційно ся звала „*ruszin gimnázium*“, продовжовати штудії в ужгородській гімназіи уж з політичных причін не міг. А в Михаловцях, де была словацька гімназія, „не походив“ – не мали там про него місця.

Про нашого юбіланта зачали ся часы сполочного роботования з няньком, котрый зо соковыр у руках змайстровав не єдну стріху на хыжах, не єдну дрыварню або і сыпанець. „*Была то тяжка робота – од скорого рана до піздней ноци. Роботы было мало, а жыты требало. Маєток был мізерный – фалаток землі і єдна коровка,*“ спомянаты Павел Гапак.

Але на бідных частіше запозераты ся

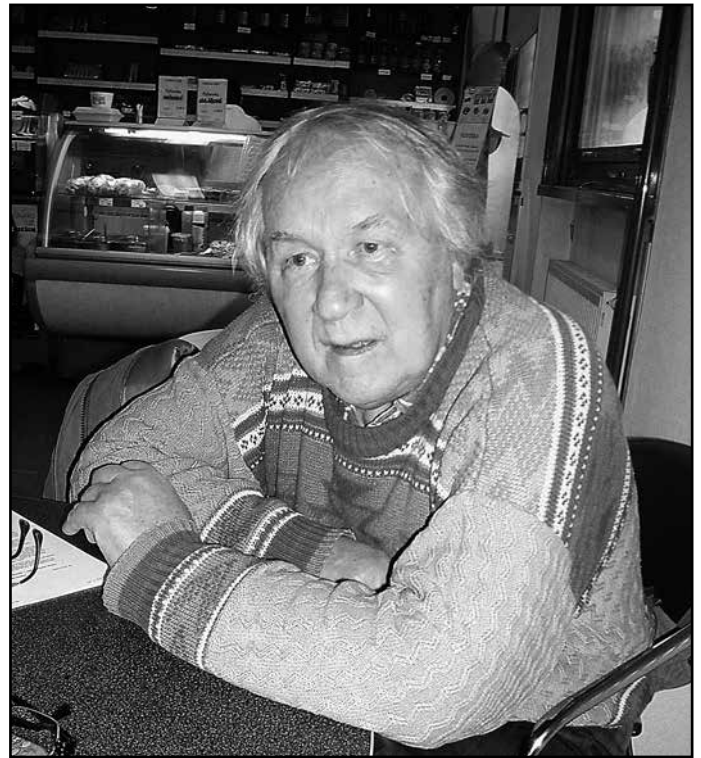
щастя. Допоміг му старший брат, котрый ведно з няньком дезертовали з Трансільванії, де будували обрану Мадярьска перед наступаючов Червенов армадов. Брат зачав учти в селі Дубрава в Сниньскім окресі, од котрого ся Павел дізнав, же і в Гуменнім є руська гімназія. Амбіціозный і наданий паробок довго не роздумовав – у половині октобра 1945 ведно з братом напишо ся выбрали до Гуменного через Орехову, Тібаву і Підгородь, де переночовали у родічів Міттерпака. З Дубравы до Стаціна через Снину уж было ближе і до Гуменного, але двойднєве путованя, довше як 89 кілометрів, „боканчата“ не вытримали. Окрем боканчат ту была іщі друга сила – Павлова міцна воля стати ся честным і інтелігентным чоловіком з належнов освітов, котра бы му отворила двері до світа науки.

До Гуменного дошов босый, такого го там стрітив і єго перший професор Андрій Дрібняк (боканчата были в цаністрі, жебы ся так скоро не подерли!). Але в інтернаті про братів не нашло ся ани єдно вольне місто на спаня, і прото ся в тоту істу ніч мусли пішо вернути до Дубравы. Лем зрідка по дорозі притрафили ся їм фурмане з возами. Оддыховали на пняхках і каміню, о ідлі збыточно было думати – оціпки были їх захранов. На другый день скінчів ся їх перший в животі супермаратон – аж в Пінковцях. Вернув ся, жебы мамка му з домашнєго дрелихового полотна ушыла ногавіці, героча, але приготвила і вшитко потрібне до школы.

Друга дорога з вітцєм до Гуменного уж была „паньска“ – ішло ся пішо, автобусом і влаком, де го наконець „притулила“ Липова уліця – першу ніч спав з подобныма щастливцями в квартелю Штефана Бунганіча – де інде як не на землі, бо не нашла ся солома до стружляка. На другый день чотырнацятьрічний юнак був уж спокійніший, бо в недалеких Кудловцях ся нашов ґазда, котрый му подаровав потрібне множество соломы. „О постелі было іщі скоро думати, так як сьме не могли зо зачатку думати о стілцях в класі – писало ся постоячки,“ споминать Павел.

Атмосфера в гуменській гімназії была на розділ од ужгородьской цалком інакша. В Ужгороді пановала атмосфера націоналістичного великого Мадярьска, де ся учіло, молило і говорило лем по мадярьскы, молило ся за Мадярьско – за царство небесне на землі. Штуденты были переважно з паньскых родин, добрі одіты і матеріално забезпечены. В Гуменнім зышла ся інша аудіторія штудентів – были то діти з худобных рольницькых русиньскых родин. Ту пановала атмосфера взаємного попорозуміння, взаємной учтивости і помочі, бо вшиткы были з єдної соціалной і „кровной“ групи, де нераз в родинах рано ілі „трюпаки, на обід трюпаки з капустов а вечер трюпаки з молоком“. Але так ся жыло і в селі Лумшоры, Перечінського району, де жив і робив будучій отець пана Павла, котрый найвеце думав о завтрашнім дню своїх дітей. Він їх підтримовав і посылав до школ.

Офіціално в Гуменнім была „Рус-

ская государственная гимназия“, але фактічно то была перша русиньска гімназія, яка доволила стовкам талантованым русиньскым хлопцям і дівчатам здобыти матуру і потрібны знаня, котры ся стали добров основов про здобытя високошкольскых знань і професій. Ту молоды люде перший раз ся стрітили і нашли на цілый живот приятелів, ту стрітили вірных і жертвенных учітелів-одборників, ту могли спознати і політічну несправедливість (арештованя людей за „антіштатне діятельство“).

По скінчіню гімназії в році 1950 Павел Гапак зачав штудувати на Філозофічній факулті Словацькой універзіты в Братіславі, але уж в році 1952 як успішного штудента-штуденту послали го далше проглублєвати знаня на Філозофічну факульту Універзіты Лоранда Етвеша в Будапешті, де штудовав до року 1954. Єден рік він чітав лекції і на Высшій педагогічній школї в Пряшові а в році 1955 наступив до ашпірантуры на Історічний інштут Словацькой академії наук, де робив аж до року 1991, коли одышов до пензії.

Научнов сферов, близков єго сердцю, ся стала **історія словацького желізарьства од кінця 18. стороча аж до року 1867**. Таку назву дістала і єго кандидатська робота, котру успішно обгаїв у році 1959.¹ В skutочности шыршов темов єго бадательской работы была **господарьска і соціална історія на Словакії в 19. і 20. сторочу**. Темов єго докторской дізертачной работы была **Господарьска і соціална історія Словакії од кінця 19. стороча до року 1918**, котру обгаїв в Історічнім інштуті САН в році 1987.² Немалу увагу присвятив і темі **зачатків словацького робітницького руху і проблематіці соціалной демокрації**.³

У своїх научных роботах П. Гапак публіковав о історії промыслу подля єднотливых областей: істо-

рія пінязей, торгівлі, транспорту, аналізував общу господарську ситуацію а з нёв і дискриміначну політику угорського штату, яка ся найвеце дотыкала словацькых podnikatelів, дрібных жывностників і рольників. Сучасно слідовав і технічну уровень промыслу, транспорту, уровень технічного і одборного школства, як і ситуацію в промышловій революції і ей допады на жывот людей. На позады общіх теоретічных анализ технічного розвоя він конкретно вказав зміны в соціалній і народностній структурі жытельства міст Пряшів і Жіліна, а зміны в желізарстві аналізував на прикладі фабрики в Праковцях.

Окрему увагу П. Гапак обернував на соціалну ситуацію наятых робітників у промышлі, ремеслах і в сільскім господарстві з погляду народностной політики в Угорську. Він слідовав взник і роботу сполків, задачов яких было помагати в тяжкій соціалній ситуації, слідовав взник одборовых соціално-демократічных організацій, характер і обсяг їх пресы, рух на обрану соціалного поставлїня, рух за узаконїня основных обчаньскых прав і слобод, але предовшыткыхм рух за волебне право і право сполчовати ся. Словацьку соціалну демокрацію а з нёв і одборовы організації автор внимав як вызначны центры словацькой культуры і освіти в комплікованых ситуаціях народностного і соціалного утиску. В тім контексті выкреслює представителів словацькой соціалной демокрації, котры в своїх выступлїнях на стрїчах зо сїпатїзантами, на цілословацькых, цілоугорьскых зъяздах і на зъяздах Чехословацькой соціалной партії неперестанно указовали на соціалный і народностный утиск, але і на тяжку ситуацію словацькых робітників в Угорську і цілого словацького народа. Найталентованїшым оратором словацького соціално-демократічного руху був Е. Легоцькый, котрого зволили в році 1918 в Турчаньскім св. Мартїні до выконного wyboru Словацькой народной рады.

П. Гапак **не забыв ани на своїх родаків-Русинів**. І кідь то не была про нёго домінантна бадательска тема, часть свого научного часу присвятив **історії Русинів в Угорську, їх вызначным представителям – М. Драгоманови, М. Грушевскому і другим**. Свої штудії публіковав у часописї *Дукля* в Пряшові.⁴

По скінчїню работы в Історічнім інштїтутї САН П. Гапак робив у Надації Емануела Легоцького, котру заложыв ведно з Антоном Данїєлом при Соціално-демократічній партії Словакії. Главне посланя надації, котра была поменована по закладателєві Словацькой соціално-демократічній партії (1907), Словацькых робітницькых новинок (1904) і словацькых одборів (1906), было дослїдно пробадати історію словацького соціално-демократічного і робітницького руху од ёго взнику аж до днешніх днів.

З погляду мїджінародной кооперації П. Гапак був членом мїджінародных груп на баданя історії соціално-демократічных партій і соціалного руху. В році 1967 ведно з чеськым історіком З. Шоллем заложыв мїджінародну організацію – „Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung“ (ІТН), пізнїше

росшырену на „Internationale Tagung der Historiker der in der Arbeiter – und anderen sozialen Bewegungen“. Выконный выбор мать center у Відню, в Архїві австрійского руху одпору і каждый рік в місті Лїнц ся організують конференції, на котрых П. Гапак, як еден з основателів організації, регуларно бере участь. В септембрї 2011 був докіця зволений до ей 7-членной честной рады. На конференції бере участь переважно з Европы, але і з Азїї, приблизно 120 – 130 історіків. Він був і членом групи історіків бывших соціалістїчных країн, яка діяла при Інштїтутї славїстїкы і балканїстїкы в Москві.

При своїм професійнім рості він абсолвовав веце коротшых і довшых штудійных заграничных доріг – в Інштїтутї европской історії в Могачі, в Надації Фрїдрїха Еберта в Бонї, в Реннеровім інштїтутї у Відню і под. До днешніх днів Гапак є сполупрацовником Надації Фрїдрїха Еберта.

Ітїнерарій ёго жывота є богатый нелем на научны успїхы, але то была і дорога к формованю характеру чоловіка, ёго людьской доконалости. Павел ся не народив до арістократічній родины, яка бы од самого зачатку цілено култівовала ёго характер. Природа го зато обдаровала векшым даром – природныма цнотями – віров, надїєв і ласков к жывоту, з котрыма він доказав здолати многы проблемы.

Він не репрезентує образ чоловіка повный істоты, рішучости, категорічности або незламной силы. Але чоловік, котрый побуде при нїм короткий час, може чути, же є то тиха, силна особность певного характеру, чоловік, котрый є вірный своїм прїнципам, вытырвалый, жертовный і стальной у своїх чутях.

Пане Павел, хотїв бы-м Вас поздравити не з юбілеєм Вашого жывота, але як чоловіка, котрый і днесь, а може якраз праві днесь може быти тым найяснішым прикладом нелем про молодых людей (і Русинів), але про вшыткых, котры не нашли ся в жывотї, не нашли своє місце під сонцём. Хочу поздравити Вас і пожелати доброго здоровья до далшых років і подяковати за вшытко і вшыткых, котрым сьте роздавали свою науку і людьскость. На многая і благая літа!

Лїтература:

- 1 *Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku od konca 18. stor. do roku 1867*. Bratislava: Veda, 1962, 315 с. + прилогы.
- 2 *Dejiny Slovenska od roku 1848 do roku 1900*. Bratislava: Veda, 1968 (сполуавтор части о соціалній ситуації).
- 3 *Dejiny Slovenska, zv. III (1848 – 1900)*. Bratislava: Veda, 1992 (сполуавтор части о історії промыслу і робітницькїм руху). *Dejiny Slovenska, zv. IV (1900 – 1918)*. Bratislava: Veda, 1986 (ведучій авторьского колектіву і едітор, автор части о господарьскїй історії і робітницькїм руху). *Dejiny Prešova, zv. I a II.*, Košice, 1965 (обробив період років 1711 – 1900).
- 4 Гапак, П.: Внески до історії українців в Угорщині у другїй половині 19-го і початком 20-го столїть. In: *Дукля*, V, 1957, 2. с. 52-68; 3, с. 43-67.

Оцініня часопису „Русиньскый світ“

Народна премія была основана премер-міністром Мадярщини в році 1995. Оцінюють нёв особности і інштитуції з Мадярска і споза граніці, котры досягли вызначны успіхы у сполоченьскім животі, освітній, культурній, церьковній, научній, новинарській і господарській сфері в рамках меншыновых громад. Народну премію за рік 2013 здобыв часопис Русинів Мадярщини – „Русиньскый світ“. Оцініня редакція перевзяла 16. децембра 2013 в рамках святкованя Дня народностей у будові Мадярського народного музею.

Святочный приговор на акції мав міністер Міністерства людських здроїв Золтан Балог, котрый на зачатку підкреслив, же особа, яка при списованю людей два раз заповнять колонку „народность“ (ославлює першу і другу народность) не є даякым унікатом у южнокарпатьских долинах, але є богатшов, затоже представлять нараз дві народности культуры. Подля мадярської влады народностьна різнородость Мадярщини робить державу лем красшов і богатшов, а веджіня штату все підпоровало і буде підпоровати народности культуры Мадярщини. Якраз він в мені премер-міністра Віктора Орбана, за участи штатного секретаря Др. Золтана Ковача, віце-секретарів міністерства Др. Чабы Латорця і Др. Петра Гарая у салі высше спомянутого музею міджі іншыма передав высоке оцініня і редакції часопису „Русиньскый світ“, котру перевзяв шефредактор проф. Др. Михаил Капраль, к. н. За цілый час екзистенції Народной премії то было то першыраз, же премію перевзяв представитель русиньской меншыны у Мадярщині.

Святочна церемонія, котра ся одбыла у прекрасній атмосфері, была збогачена концертом, приправленим представителями німецькой, словацькой і іншыма меншыновыма обществами Мадярщини.

На кінцю свята ся одбыла презентація унікатного виданя народных страв, в котрім у мадярськым языку і языках народностиных меншын, з богатством красных ілюстрацій народных страв ушиткых тринадцятёх народностиных меншын, русиньска кухня є презентована трёма рецептами: пісныма голубками з грибами, бобальками і печеным токанём.

*Націонална премія 2013. рока
про „Русиньскый Світ“!*

• Народна премія Мадярска у формі плакеты на першій сторінці обалкы оціненого часопису „Русиньскый світ“.

Фрагмент життя

(Дакілько позначок к публікації М. Ксеняка: *Споминки і очекования*, Пряшів: Сполук русиньских писателів Словакії, 2013).

Нова книжка Миколая Ксеняка є споминковов рефлексів, котра vznikла з потреби спознати часть минулости, навчити ся дашто о собі (о своїм народі) і о тім, што было, а тыж поучити ся з минулого з оглядом на будучность. Автор ся в ній вертатъ ку коріню, к родному краю і ку вартостям, котры го выформовали. Зо своєю минулости выберать субективны зажиткы, котры поважує за поучны і хосенны про других.

Як назначують назвы капітол, Ксеняк описує своє дитинство на селі (*Чаровне дитинство*), смутны дні в часі войны і тісно по ній (*Страшны дні; Повойнова Камюнка*), наслідно ся вертатъ к своїм студентьскым рокам (*Скушка; Одход до школы; Вакації*), з котрыма суть звязаны і ёго авторьскы початкы (*Першы байкы*). Свій вступ до жывота дорослых выкреслює посередництвом образів з високошкольских студій в Празі (*З дому до світа*). Повіданя Ксеняка ся кінчять рефлексів о жывоті Русинів у сучасности і ёго перспективах (*О будучности*).

За найкрасшу часть поважуєме першу капітолу, о авторовім дитинстві, котров ся М. Ксеняк презентує як зрілий писатель зо шпецифічным авторьскым рукописом. Першы самостатны скушености мало го хлопця, як напр. путь на пашу, стріча з Циганков, перша битка од мамы ці перше грабання суть описаны природным способом і приближують читателёви приємну атмосферу авторового дитинства. У старшой віковій категорії таке споминання евокує властну молодость, у дитьского читателя зась фантастичне повіданя. В рамках той части, думаме собі, подарило ся авторови сповнити єден з цілів книжки – вказати на чістоту людьских одношін, непокверненых модернов добов, а тыж на цалком інакшый характер жывота в здравім оточіню, в духу моралных і хрістіаньских вартостей. У веселых, усміх выкликуючых пригодах, є читатель непрямо выховлєванный, підкреслює ся ту потреба почливости к родічам, сполужытя членів родини, але тыж людькость, котра є презентована, окрема іншого, ай посередництвом опису дитьских гер. Автор дає на передній план таксамо жертвовность і самостатность жен і дітей, котра была в тяжких часах намного векша як днесь, в періоді еманціпації і технічного прогресу. Ксеняк не забываетъ ани на традиції, котры в селі в часі ёго дитинства были (дротарство, біліня полотна, воджіня поросычкы

ку корназови...), народный гумор (биткы молодых парібків, полошаня пташків, ходжіня на сусідовы черешні і іншы битанства...). Бесстаростность і чістоту авторовых споминань перетинають події другой світовой войны, котра нечекано скоротила ёго дитинство, змінила цілый жылот в Камюнци – одношіня міджі людми, а тыж змінила їх пріоріты. Ай в тім припаді треба выдвигнути авторів приступ, котрый помагатъ відіти войну нелем очами вояків на боєвім полю, але ай простых людей на селі. Тото саме платить і про повойновий період і сполоченьско-політичны зміны, о котрых знаме много з кронік і добовых матеріалів, але мало з автентичных переживань (напр. страх з колективізації...). Треба, абы ся днесь говорило о помочі ближнім, о сполуналежности і гармонії чоловіка з природов, котра ся з наших жывотів поступно вытрачатъ.

Друга часть книжки є присвячена повойновым подіям і нарушіню жывота на селі в розлічных подобах. Наприклад, інтересна є пригода о тім, як просты люде першыраз увідять ероплан. Ани в тяжких часах ся не мінить характер людей, зображованых в Ксеняковых *Споминах і очекованиях*. Їх навіта на єднім боці і добросердечность на боці другим (напр. при помочі партізанам). І при такій важній темі ся до тексту запоує мудрость наших предків, як напр. орьентація в часі без годин, лем посередництвом сонця і звїзд. Войнова капітола назначує і дакілько історичных стереотіпів, як напр. неправилность оцінёваня вшыткых Німців як злых (пригода з няньковыма цїгаретлями), радость з приходу Червеной армады (настало упокоїня травматичной сітуації, але про валалчан то був і час великого жертвованя і одріканя, бо были мушены давати выголодованым воякам страву і бываня в сітуації, кідь самы не мали достаток). Повойнова Камюнка ся в Ксеняковых очах стала містом повным несподівань і новых зажитків (забыта муніція) і нефалшованой радости зо слободного жывота (возы на стрісі, пушный порох в дрывах і т. д.). В гуморных пригодах з того періоду ся вертатъ к темі пашерацтва і гандлярства, котре прямо і непрямо засяговало до жывота Камюнчан.

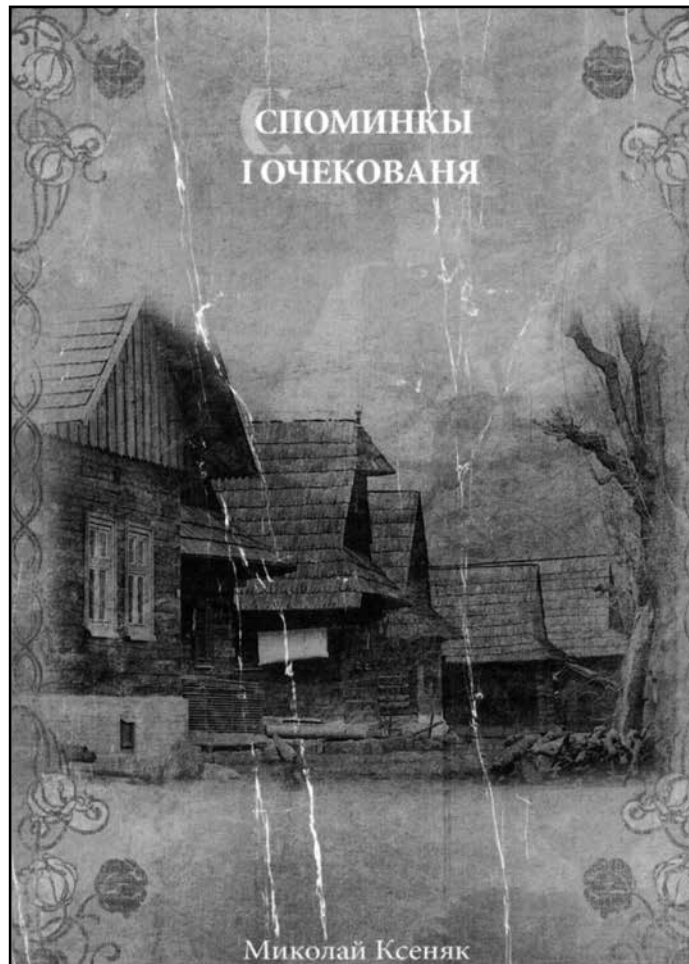
Навернутя до школы по роках войны было про Ксеняка зломовым моментом, бо пан учитель в нїм збачів будучого інтелектуала і вирішив вести го к студію на се-

редній школі. Тот період є зображений через оптику самого молодого школяря (єго побоєваня зо штудій у далекім світі), а тыж посередництвом назераня родічів на потребу школованя властного сына (отець підпорывав освіту, мама хотіла мати сына дома, коло себе).

Штудії на вісемрічній гімназії в Пряшові принесли до жывота молодого автора много новых зажитків і скушеностей. К найінтензівнішым належить опис першого путованя влаком або характерістика першых прожытых моментів в місті в часі, кідь го отець привів на екзамены. Про молодого парібка зо села ся нараз отворив новый світ наповнений модерныма річами, новыма людми і множеством новых скушеностей. Тот період є з погляду рефлексії авторового жывота ключовым, бо почас штудій в Пряшові ся дістає к писаню, к властній творчости, котра ся стрічать нелем з порозумінєм, але ай з першыма успіхами, котры передзначіли єго далше смерованя в жывоті. Є то але ай період непокоя розорватой души (тїшыти ся з нового, ці смутити за старым?) і страху з інакшости (реакції села і родины на єго одход до іншого світа). Вшытко нове, інакше і чудже спознаєме в книжці вдяка контрасту: село верзус місто. Вызначным феноменом, котрый провадить цілый жывот автора, є набоженство. Віра в єго жывоті є міцна, є то вызначный елемент нелем родинной, але тыж народной традиції. І при одході до школы ся розлучка з родинюв несе в такім дусі – розлучковий обід з молитвов і традичныма стравами, сполочне їджія хліба, абы одходячий не забыв, одкы пришов. Хоць школа є про малого хлопця зо села фасцінуюча (напр. і тым, же по першый раз дістане на спаня властный мадрац аж на інтернаті у Пряшові), капітола о жывоті в місті є в порівнаню зо зачатком книжки менше сентіментална і менше щіра. Чути з нёй бівшый схематизм, неособность.

Подобный вплив є слідный і на части повіданя, в котрій автор описує своє навертаня зо школы на літні вакації. Молодый студент зосереджує свою позорность на сполоченьско-політичны події, як напр. колективізація, індустріалізація, електрифікація, а в непосліднім ряді ай атеїзація. Село ся мінить, а він го не спознає. Поступно ся мінять і пріоріты людей. То, што їм передтым наганяло страх, як напр. електрика, стає ся їх природнов сучастєв. З авторового погляду є негатівно зображоване заниканя традичных ремесел, передушыткым дротарства, котре люде охабляли і снажыли ся заместнати у новых фабриках в недалеких містах (Кошіці, Пряшів, Бардеєв). Дротарці зістають вірны лем тоты найвытырвалішы, посередництвом котрых Ксеняк того ремесло персоналізує.

Освіта (вплив Пушкіна, Крылова, Шевченка, Франка) і школа ся підписали і на першых творах Ксеняка, котрых зрод описує ненападно аж маргінално, проти іншым,

може субектівно менше важным подїям в жывоті. Стисла характерістика єго творів на основі авторовой саморефлексії выкликує у чітателя заключіня, же писаня є на єднім боці радостєв, але приносить ай старости і муки, а мы додаваме, же ай відповідность. Писательскы початкы ілюструють укажкы і цїтації з першой книжки (1963), котры находиме в семій капітолї.

Свої далшы штудії, за котрыма мусив одыйти Ксеняк з родного краю до Прагы, прирівнує к тіпичным одходам з дому, котры практизовали дротарі. Чім тяжшый одход, тым красше навертаня ку люблячій родині. Одходы і навертаня ся стали сучастєв нелем єго жывота, але ай єго творчости, бо они ся стали єдным з опорных стовпів єго пізнішых книг о дротарях. Прага є в споминах Ксеняка выкреслена як магічний, в тім часі тяжко досяжный ціль, прото є пріятя про пряшівських студентів-гімназістів на штудії російского языка великым успіхом, но таксамо успіхом про цілу Камюнку, же трєми з тых преміантів были їх родаци. О то веце драматічнов ся вказала пізніша реаліта. По приході до Прагы чекають студентів розлічны проблемы, а тыж несподіваны зміны. Нажаль, ай про тоту часть платить, же повіданя автора назначує даякы погляды і почуткы, але близшый, субектівнішый погляд автора-штудента зістає про чітателя скрытый. Велике місто принесло до авторового жывота великы зміны. Хоць уж як студент гімназії в Пряшові ся мусив многому

приспособити, но аж Прага го навчила самостатности (напр. проблем з інтернатом, зміна штудійного програму, котру не чекав, і под.). Якраз тот капітола назначує, што принесе кінець книжки. На передній план ся дістають вопросы русинства, проблеми з ідентітов і акцептаціов Русинів. Автор підкреслює великий вплив політичної системи на слободне рішіння єднотливця, а то ай у вопросах властной ідентіты. Як в зріхленім філмі ту входить молодый Ксеняк до фазы дорослого чоловіка. Лем стисло ся дізнаваме, же ту стрічать і свою будущу манжелку Аленку.

Жылот по штудіях в Празі є спятый з навернутём на Словакію, з ёго першым місцём роботы на гімназії в Ружомберку. Тото місто ся нараз стало ёго новым домівством. Колобіг жывота є назначеный в радостях (народжіня і выхова дітей), але ай в старостях (смерть близких) і заперать часть споминів автора.

Послідня капітола з призначнов назвов *О будущности* не є особнов выповідёв Миколая Ксеняка з Камюнкы, але монологом Миколая Ксеняка – активного Русина. Ту ся нам жадать оцінити написане... Сьме згодні з автором, же спомины мають вагу тогды, кідь ся позерають до будущности, але

ай такы спомины мож розлишовати. Наісто про сучасный русинський рух суть важны вопросы фунгованя народностных організацій, школ, єдноты планів і пріоріт, но наісто бы ся на такы мерькованя нашов інакшый простор. З нашого погляду є велика шкода, же автор ся в закінчію охабив звести тым напрямом. З книжки ся так вытрачають мемоаровый характер. Природный авторський рукопис, котрый є бесспорно оживлїнём сучасной русиньской літературы, зіставать забытый в першых капітолах, а на першый план ся так перетискує народнобудительска тема, тіпична про русиньску пресу. Легкость писаня і радость з читаня ся ту нараз вытрачають... Але чом? Автор ту, думаєме сі, підцінив свого читателя, котрый бы наісто порозумів, же быти гордым Русином мож ай з особного повіданя (забавного, природного, освіжуючого). **Желали бы сьме авторови і читателям веце таких публікацій, як є перша половина Ксеняковых *Споминок і очеквань*, котры бы новодобу русиньску літературу збогатили нелем модернов апелатівностёв і актуалностёв, але ай реалныма умелецькыма цінностяма.**

(Переклад зо словацького языка:
ПгДр. К. Копорова, ПгД.)

Поетічны рефлексії Миколай Ксеняка на *Дом без світла* Валерія Купкы

(Пряшів: Сполок русиньских писателів Словакії, 2004)

1	3	Дом ся россвітить холем єднов факлёв
Горї гай долов гай гаём тече потік хтоже тя ружічко той ночі підкосив	маме серенчу Дом не світив сонце не трафіло сьме повдячны можете надале в темноті блудити авторово сонце лем на нитці вісить і може ся одторгне до болота впаде там выстыне автор там під нёго ватру розложыть тонку нитку ланцугом замінить жебы не взлетіло і завзяту маску розбе сі на тварі потім сонце перестане ся бояти сміху дітей	4 не забудь Валерій уж ангелы зосивіли зостарли як земля высыхають яркы і ангелы змудріли хранять воду нашы жрідла віру
2		5 ніч гурчіть вітрами пес грызе свій хвіст жылот збыстрив біг зато сердце – жебы не одстало – тахікардію запло веретена в голові роскрытило
Валерій запер єсь голос сердца чутя души чудны відіня до Дому без світла своє сонце єсь завісив на цверну жебы нам недайбоже не упало на Дом і не зруйновало		

і
заграли пищалкы
кости в слыхах
запращали
кругы перед очами...
буде іщі моє
рано?

6

не бреше чорный тарка
од стайні
не торгать ся на ретязі
не видить злодія на дворі
ани газду од сыпанця
зерно на хырбеті нести
зелена лобода
підземны коріні
выторчіла
выгонкы надземны
выталасила
двір загородку
копривов заглушыла
чом ся судьба мстила?

7

не міг одыйти
тяжкый крок мав
не доказав одлетіти
крыла были скалічени
час затрубів
він ся влече
падать до студні
до округлой ямы
де крошню не носять
де луку не грабують
де болести гынуть

8

гнав єсь муху з уха
розбив єсь голову
кров скалпел
начісто єсь оглух
смутна балалайка
смутній хліб на столі
а сокыра
обухом товче
славне минуле

9

обух оглух
продав своє чутя

22

і
гнедь ся му за

вірных
понукли
злоба
богатство
пінязі
пінязь легко
зліпив шайку
із обуха ірчака
і бринкача
в Домі шайка
розбила грушку –
ідеальный час
про ліпкавы палці
членове шайкы
вывалили панты
і бронзову брану
одвезли до шроту
там ю спіняжыли
дух предків ожобрачіли
но память наша жыва
мы то не забыли
в сістемі роскраданя
шайка тварь злодіїв
до тмы загуляла
коли крадуть
коли за мозолі предків
інкасують...
но камера правды
їх освітить
демаскує „на порозі
котрый нихто перекрочіти
не може“
здримнув бог
шайка шкрябать
злато з мен
будителів із мрамора
шкрябай рубай
їх мена твари
з нашой історії
не вымажеш
настінна година
впала на тверде
не розбила ся
діти ся потішать
Дом ся росвіттив
сердцем правды
сонце выганяць
духа шайкы
пак з наших плеч
зосыпле ся тяж
і гробаря лопата
собі оддыхне
Дом пойме віру:
майстер дротарь
пукнутому горнятку
заплатать діру

10

сторгла ся буря
мости побрала
села замулила
на цінтерях
гробы отворила
небіжціци пришли
до Дому без світла
на навщіву
голы босы
потомкы нашы
то за вашы
уражкы природы

11

коло огня бабы прядуть
на скриплячій лавці
рукы собі часто гріють
полумя гласкають
но мам страх
же в Домі без світла
хтось запалить лампу
бабы ся выстрашать
фуркнуть до стодолы
різати коровам січку
приправити стряскы

12

стояв єсь під ябчанков
обсыпанов плодами
ани єдно на тя не упало
гырю ті не спрічінило
лем фіглярь дрозд
тя рідкым покропив
жебы єсь ся опамятав
чітача не злостив
жывот не потворив

13

свіжа стерня
повязаны снопы
лежать тихо
кров на ногах
де сьте были
мої керпці

14

чістили лікарі
запаху аорту
платали байпасы
шыли-дротовали

вытокы із сердца
дефібрілятор
на страж мі зашыли
лем я ні і ні
найти метафору

15

ногы од ходжіня высилены
очі більмом розмулены
голос распоротый
сердце поштопкане
надії підтяты
но вытрим
ярь почекай
напеш ся
розмерзнутой щавы
позбераш сцілиш
майже затрачены
обстойны фалаткы
і
загоїш шрамы язвы

16

заскрипіли дочки
пукло ночне тихо
лава болести вытріскла
текла і палила
аж корчіло вдвоє
то з милости Боже?

17

упав дідко
Серафим
тіло стугло
дітина рыдала
отворена яма
пожывень чекала
дута верьба
при потоці
ногы умывала
а марына
під брылами
цяткоша лапала

18

притомны ся чудовали:
розум ся му вернув
память му ожыла
оптiмiзм роздавав
істотов горiв
і...
в моменті сконав
остав нам на попіль

19

оцілёвый клин
рубав до мрамора
сердце
і...
выщербив сі зубы –
сердце ся му
не піддало
світло дня
ся родить
з ночной молгы
під буком
поезія
на пняку сидить
і ягоди
до горнятка
зберать
а мій Пегас
овес скубе
і з усміхом
гнедь го хрумкать
світло дня
мужніє
уж на стром
рачкує
шайка
в яскынi в убочі
пiнiзi
рахує

20

неспавость – шрам намагы
чорный гавран
водяна крутнява
нитка надорвана
містность без воздуха

21

самы зостанете
самы ізолованы
мiлiонарi
ненавiджены
сухий стром
на горiзонтi

22

міцніє ярне сонце
на гусях грає
снігуляк в горячці
танцює
цілым тілом плаче

23

чом єсь пса чорного
до той книжки впустив
ребра му стырчать
зафуляный
газда бы го до банюра
шмарив
бы ся му выкупав
бы ганьбу не робив
а ты го понукаш

24

жаль мі старця Серафима
сны му малюють море синє
він ся купать в млаці
як пацятко в байці

25

стырчіть остра скала
кровавый фляк на снігу
стыне заколите паця
обнажена глина
хлипкать кров
пес мудрує як украсти
кусок мяса
день є хмурный
сонце десь заспало
в теплій хыжці
а вітор выстраять
скаче торгать вырчіть
земля ся корчіть
жадать сі перину
і кульбашку з ліскы

26

літав блудив Серафим
і
під вагов силы ласкы
сформовав ся плод
здеформовало слово
зродила ся під сердцём
болєсть щастя
а трапіня орало борозды на
тварі
а тяга волосы сивотов фарбила
а в представах внука гласкала

27

ногы маму ледва волокли
сны о щастю барз
порідли
в темноті шептали

прийду сыну
не дам тя ображати
плачки высылене тіло
до чорной землі уложили

мамы
обіцяне не забывають
кідь під землєв сі оддыхли
грїб одкрыли
свічку сынови задули
бы в Домі
тма згустла
од пнута выбухла
і Дом освїтлила

28

хто вас мамкы обдарив
богаством чутїв терпінєм
хто вам до сердца
чісту ласку засїяв

ці то вы своїм предурчїнем
ю выпросили од Господа
хоць сьте жыли в Домі?

29

там сьте нас обдаровали
жывотом погласканєм
руков мозолистов
а мы непослушны
сьме грїшыли
хоць вас то болїло
до слыз палило
маме право вас просити
одпустьте нам мамкы

30

тото блудный Серафиме
тото есь хотїв од мене

тїлько думок
про росточа –
любый деревянный
подарунок

31

так автор Дом свій
замкнув на колодку
ный в нїм жыє
«Дама с собачкой»
ный в єго темнотах
блудить Серафим
бо про автора
«время вред и время бред»
а мы сьме з перїферїй
і ся мылиме
пане Валерїй?

Інститут русинського языка і культуры Пряшівской універзїты в Пряшові
вас позывають на

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2014

пятьїй річник Мідїнародной лїтнєй школы русинського языка і культуры
15. 06 – 05. 07. 2014

Курсы русинського языка, історїї і етнографїї карпатських Русинїв ведуть в англїцькїм і русинськїм языку

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. (Пряшївска універзїта)
Мгр. Марек Гай (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)
Проф. Др. Павел Роберт Магочїй (Торонтьска універзїта)
Мгр. Валерїй Падяк, к. н. (Выскупный центр карпатїстїкы, Ужгород)
Асоц. проф. Др. Патрїція А. Крафчїк (Евыргрїньска штатна універзїта)
Проф. ПгДр. Микола Мушинка, др. н. (екстерный сполупрацовник ІРЯК ПУ)

www.unipo.sk/pracoviska/urjk/1/LS5
www.c-rs.org

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС видавать Русин і Народны новинкы (6х гоїне, ІСО: 17079748). Реалїзоване з фїнанчнов помочов Уряду влады СР – програм Култура народностных меншын 2014. Предплатне 10 євр. Адреса редакції: **Rusín, Duchpovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **0917 171 912**. Шефредактор: **Мгр. Александер Зозуляк**, редакторка: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.**, языкова редакторка: **доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.** Регїстрацны чїсла: **ISSN 1339-5483, EV 328/08, МІС 49 589**. Адреса на інтернетї: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане во фебруарї 2014 р.

• На зачатку 25. Научного семінара карпаторусиністікы 12. фебруара 2014 на Пряшівській універзіті у Пряшові председкыня Сполку русиньскых писателів Словеньска (СРПС) ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., заградуловала юбілантам Марії Гіровій і Штефанови Смолеєви. Фотка З. Цітряковой

• Главны протагоністы 25. Научного семінара карпаторусиністікы, зарівно робітници Іншітуту русиньского языка і культуры ПУ: (зліва) ПгДр. К. Копорова, ПгД. (яка вела семінар), главный реферуючій доц. ПгДр. А. Антоняк, к. н. (прочітав рецензію книжки Ю. Хритуна Мої незабудкы) і Мгр. В. Падыак, к. н. (представив найновшы выдання з карпаторусиністікы). За Ю. Харитуном стоїть нова русиньска авторка Л. Шандалова, як в минулім році выдала свою першу книжку про діти в русиньскім языку (латиніков і азбуков) – Pod'te d'ity, što vam povim. Фотка: З. Цітрякова

**Третім русиньським
писателём-юбілантом быв
М. Ксеняк, якому букету
передала председкыня
Сполку русиньських
писателів Словеньска К.
Копорова.**

Одні з Купальських здружінь – Сполку русиньських писателів Словеньска і Академії русиньской культуры в СР 5 книжок у русиньскім языку в минулім році выдали: нова молода авторка П. Семицієва (на Д. стор. обалкы) і штирёме уж знамы авторы: (справа) М. Ксеняк, Ю. Харитун, О. Кудзей і Ш. Смолей, котрых, як то звыкне быти на презентациях такогo характеру, не минула облюблена автографіада.

Юрко ХАРИТУН

Фоткы: З. Цітрякова